

Şeyhülislâm Esîrî Mehmed Efendi ve Vakıfları

Ali İhsan Karataş*

Öz

Esîrî Mehmed Efendi uzunca yıllar ifa ettiği müderrislik, kadılık ve şeyhülislamlık gibi vazifelerden sonra vakıflarını, zorunlu olarak ikâmet etmek durumunda kaldığı Bursa'da tesis etmiştir. Bursa Şer'iyeye Sicilleri içerisinde onun sekiz adet vakfı tesbit edilmiştir. Vakfiyelere bakıldığında onun öncelikle kendi mahallesine yönelik olmakla beraber Mevleviyye ve Halvetiyye tarikatı mensupları için de vakıflar tesis ettiği görülmektedir. Şeyhülislamların vakıfları genellikle büyük mülklerin vakfedilmesiyle oluşurken Esîrî Mehmed Efendi'nin vakıfları küçük ölçeklidir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Şeyhülislam, Esîrî Mehmed Efendi, vakıflar.

Sheikh al-Islam Esîrî Mehmed Efendi and his Waqfs

Abstract

Esîrî Mehmed Efendi founded his waqfs (foundation) in Bursa, where he was forced to compulsory residence after many years of official duty such as muderris, qâdi and sheikh al-Islam. His eight waqfs were determined in Bursa Court Registers. Referring to trust deeds, it is seen that his founded waqfs for Mawlawiyya and Halwatiyya orders as well as for his neighborhood. Despite the fact that waqfs of sheikh al-Islams are founded by dedication of large properties, his waqfs are small.

Key Words: Ottoman, Sheikh al-Islam, Esîrî Mehmed Efendi, waqfs.

* Prof. Dr., Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(ihsankaratas@hotmail.com)

Giriş

Esîrî Mehmed Efendi küçük yaşlardan beri başladığı ilim yolculuğunu kadılık ve müderrislik gibi vazifelerden sonra şeyhülislamlık göreviyle tamamlamıştır. Resmî görevleri dolayısıyla ifa ettiği hizmetlerinin yanında hayatı boyunca elde ettiği maddi birikimini bazen doğrudan bazen de kurduğu vakıflar aracılığıyla topluma yansıtmıştır. Şeyhülislamların vakıflarıyla ilgili bazen lisansüstü tez bazen de makale veya tebliğ şeklinde pek çok çalışma yapılırken onun vakıflarıyla ilgili henüz bir araştırma bulunmamaktadır. Bu sebeple makalemiz Şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi'nin vakıflarının incelenmesine tahsis edilmiştir.

I- Hayatı

Osmanlı Devleti'nin kırkıncı şeyhülislamı olan Esîrî Mehmed Efendi Bıçakçızâde Abdülhalim Efendi'nin oğludur. Abdülhalim Efendi'nin nereli olduğu hususunda farklı şehir isimleri verilmektedir. Kaynaklarda çoğunlukla onun İbradili¹ olduğu belirtilmekle birlikte bazen Erdebil,² bazen de Pravadi³ şehirleri de zikredilmektedir.

Abdülhalim Efendi'nin Bursa'ya yerleşmesi sebebiyle Esîrî Mehmed Efendi de Bursa'da dünyaya geldi. Bu yüzden kaynaklarda Bursevî (Bursalı) Mehmed Efendi diye anılmaktadır.⁴ Doğum tarihi bilinmemektedir. Öncelikle babasından, daha sonra da Muîdzâde ve Şeyh Hâfizzâde'den ders

¹ Uşşâkizâde İbrahim, *Zeyl-i Şakâik* (nşr. Hans Joachim Kissling), Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965, s. 492; Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyü'l-Fudalâ (Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri III)* (nşr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, I, 478; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdâvendigâr Vilâyet Matbaası, Bursa 1287, s. 380; İsmail Hâmi Danişmend, *İzâhlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1975, V, 128; Kamil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 280. İbradi, Konya vilâyetinin Teke sancağına mülhak bir kazâdır. Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, Mîhran Matbaası, İstanbul 1306, I, 527.

² Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1308, IV, 184; Abdülkadir Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislamı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara 1972, s. 90. (Altınsu, Erdebil ismini verirken parantez içerisinde İbrada kelimesini kullanmıştır.) Erdebil İran'da bir şehirdir. Bk. Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, I, 104.

³ Mehmet İpşirli, "Esîrî Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI, 390. Pravadi, Bulgaristan'ın kuzeydoğusunda Varna yakınlarında bir şehirdir. Bk. Machiel Kiel, "Pravadi" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIV, 339.

⁴ İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 380-383; Şeyhî Mehmed, *Vekâyü'l-Fudalâ*, s. 478.

arak ilim yolculuğunun ilk dönemlerini aynı zamanda çocukluk ve gençliğinin ilk yıllarını Bursa'da geçiren Mehmed Efendi daha sonra İstanbul'a gitti. Bir müddet Ayasofya yakınlarında bulunan Şeyh Erdebîlî Zâviyesi'nde kaldıktan sonra Şerîf Şîrvânî'nin ilim meclisine devam etti. Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'ye intisap etti, bir süre ona hizmet ettikten sonra ondan mülâzım oldu ve önce fetvâ kâtipliğine ta'yin edildi, daha sonra fetva emini oldu.⁵ Şeyhülislam Yahya Efendi'nin desteğiyle Beyazıt Medresesi'ne müîd (asistan) oldu ve bir müddet sonra 40 akçe yevmiye ile tedris hayatına başladı. 1037 (m. 1627) yılında Belgrâdî Mehmed Efendi yerine Maktul Hüseyin Paşa Medresesi'nde müderrislik yaptı. 1040 yılının Ramazan ayında (Nisan 1631) müderrislik görevi Hafız Mehmed Efendi'ye tevcih edilen Mehmed Efendi Mısır'a gönderildi. Mısır'dan İstanbul'a döndükten sonra 1634-1644 seneleri arasında on bir yıl boyunca Beşiktaş Sinân Paşa Medresesi, Zekeriyâ Efendi Medresesi, Pîri Paşa Medresesi ve Mustafa Ağa Medresesi gibi farklı medreselerde müderrislik yaptı. Mustafa Ağa Medresesi'nde görev yaptığı sene içinde Sahn-ı Semân medreselerinden birinde vazifelendirildi. 1049 (m. 1639) yılında Çorlu Medresesi müderrisliğine getirilen Mehmed Efendi birkaç yıl burada görev yaptıktan sonra 1052 (m. 1642) senesinde İstanbul'da Vâlide Sultan Medresesi müderrisliğine tayin edildi.⁶

Mehmed Efendi, 1054 (m. 1644) yılında Mekke-i Mükerrreme kadılığına atandı. Onun Mekke'ye gidişi hayatının birkaç yılını esaret altında geçirmesine yol açan olaylara sebep oldu. Şöyle ki: Sultan İbrahim Kızlar (Dar-üs-saâde) ağası Sünbül Ağa'nın bazı hareketlerini hoş karşılamadığından 1644 yılında onu azlederek deniz yoluyla Mısır'a sürgün edilmesini emretti. Onun yerine ise Mısır'dan Taş Yatar Ali Ağa'yı getirip Dârü's-saâde ağası yaptı.⁷ Sünbül Ağa hiç beklemeden henüz yeni yapılan ve İstanbul'da hazır bulunan kaptanlığını İbrahim Çelebi'nin yaptığı gemiyi kiralarak yola çıktı. Sünbül ağa oldukça varlıklı biriydi. Kıymetli şahsi eşyasını, hizmetkârlarını, atlarını ve benzeri taşıyabileceği bütün servetini gemiye yükledi. Ayrıca gemiye o yıl hacca gidecekler de bindi. Böylece

⁵ 16. yüzyılın ikinci ve 17. yüzyılın ilk yarısında Şeyhülislâmlık yapan Zekeriyâzâde Yahya Efendi (1553 - 1644) Sultan I. Mustafa, Sultan IV. Murat ve Sultan I. İbrahim devirlerinde üç defa Şeyhülislam olarak görev yapmıştır. Esîrî Mehmed Efendi Yahya Efendi'nin her üç döneminde de onun fetva eminliğini yaptı. Bayram Ali Kaya, "Yahyâ Efendi, Zekeriyâzâde" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, 245.

⁶ Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyl-i Şakâik*, s. 492; İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 380; İpşirli, "Esîrî Mehmed Efendi", *DİA*, XI, 390.

⁷ Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrâr*, Bulak Matbaası, Kahire 1248, s. 625.

gemideki yolcu sayısı altı yüze ulaştı. Bunlar arasında Mekke kadılığına tayin edilen Bursalı Mehmed Efendi de vardı.

Sünbül Ağa bir an önce yola çıkmak istediğinden gemi herhangi bir saldırıya karşı mukavemet etmek için gerekli asker, top, barut ve benzeri silahlarla teçhiz edilmemişti. Geminin bu kadar çok eşyayla topsuz, tüfeksiz ve askersiz yola çıktığını haber alan Malta adasındaki korsanlar altı parça gemi ile Girit'e gidip oradan İbrahim Çelebi kalyonunun boğazdan çıkmasını beklemeye başladılar. Gemi Rodos'a ulaşınca oradakiler Sünbül Ağa'ya ileride korsanların kendilerini beklediklerini söyleyerek geminin bir müddet adada kalmasını tavsiye ettiler. Hatta Kaptan İbrahim Çelebi de kendilerinin korsan gemileriyle çatışacak durumda olmadıklarını belirterek Rodosluların uyarılarının dikkate alınmasını ve bir müddet adada kalınmasını söyledi. Ancak Sünbül Ağa "hac mevsimidir, hacıları zamanında götürmek gerekir" diyerek uyarıları dikkate almadı ve gemi yola çıktı.

Kerpe-Girit adası civarında korsanların saldırısı başladı. Gemidekiler direndilerse de teçhizatsız oldukları için yeterince karşı koyamadılar. Bu yüzden Sünbül Ağa ve Kaptan İbrahim Çelebi başta olmak üzere yolcuların büyük çoğunluğu şehit oldu. Öyle ki altı yüz kişiden ancak altmış kişi hayatta kaldı. Gemideki bütün mallar da korsanlar tarafından gasp edildi. Sağ kalan ve esir edilenler arasında Bursalı Kadı Mehmed Efendi de vardı.⁸

Malta korsanları ele geçirdikleri gemiyi Girit adasının güneyindeki Kalismen limanına çekerek gasp ettikleri eşyanın bir kısmını Girit valisine vermek, Sünbül Ağa'nın atlarından birini de Kandiyeye beyine göndermek üzere gemiden çıkarttılar. Bu duruma şahit olan ada rahiplerinden bazıları "adamıza Türk atının ayağının basması hayra alamet değildir" diyerek durumun kendileri için iyi sonuçlanmayacağını bildirmişlerdi. Birkaç gün sonra korsanlar gemiyi eşyasıyla birlikte Mesinna'ya doğru götürürken gemi, içindeki değerli eşya ile birlikte battı. Böylece korsanlar gasp ettikleri eşyadan bir hayır göremediler. Üstelik bu olay Osmanlı Devleti'nin Girit

⁸ Karaçelebizâde Abdülaziz, *Ravzatu'l-Ebrâr*, s. 625; Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 478; Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I-II, Cerîde-i Havâdis Matbaası, İstanbul 1287, II, 233; Mustafa Naima, *Tarih-i Naima*, I-VI, Matbaa-i Amire, İstanbul 1281, IV, 92; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l Meşâiyih maa Zeyli*, İstanbul 1293, s. 69; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI, 4185-86; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 184; *İlmiye Salnamesi*, Matbaa-i Amire 1334, s. 477. (Kaynaklarda şehit sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Örneğin Abdülaziz Efendi şehit edilenlerin sayısını yüz olarak zikretmektedir.)

Adası'nı fethetmesine de sebep oldu.⁹

Esaret hayatı dört yıl süren Mehmed Efendi fidyesi bizzat padişah tarafından ödenerek hürriyetine kavuştu ve İstanbul'a döndü. Bu olaydan sonra Esîrî lakabıyla anılmaya başladı.¹⁰ İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra 1059 (m. 1649) yılında Mısır kadılığıyla görevlendirildi. 1060 (m. 1650) yılında bu vazifeden alındı, 1062 (m. 1652) senesinde ise Edirne kadılığına tayin edildi. İki yıl Edirne'de görev yaptıktan sonra 1063 (m. 1653) senesinde görevden azledildi.¹¹

Bir süre sonra Mehmed Efendi'nin sürgün edilmesine sebep olacak ilginç bir olay yaşandı. Şöyle ki; görevlerinden azledilen Esîrî Mehmed Efendi'ye Ayazmend, Memikzâde'ye Pravadi arpalık olarak verildi. Buralar Mehmed Efendi ve Memikzâde'nin yerlerine atanan Kudsizâde ve Sun'izâde'nin eski arpalıkları idi. Şeyhülislam Ebû Said Efendi arpalık emirlerini almaları için onları yanına çağırdı. Ancak onlar arpalıklarını beğenmemenin yanında "emirler niçin ayağımıza gönderilmiyor" diyerek davete icabet etmediler. Bunun üzerine arpalık emirleri onlara gönderildi ancak her ikisi de kabul etmedikleri gibi Şeyhülislam'a uygunsuz laflar ettiler. Hatta Esîrî Mehmed Efendi, şeyhülislama "falan tayinden falan kadar rüşvet aldın, falanı haksız yere falan yere atadın" gibi suçlamaları içeren bir mektup gönderdi. Üstelik bununla da yetinmeyip bizzat kendisi Şeyhülislamın yanına giderek "biz senin zamanında haksızlığa uğradık. Bize liyakatimiz derecede arpalık vermedin" anlamına gelen bazı sözler söyledi.

Durum böyle iken bir müddet sonra Sultan IV. Mehmed'e Şeyhülislam Ebû Said Efendi hakkında rüşvet alma, adam kayırma ve benzeri şikâyetleri ihtiva eden imzasız bir arzuhal sunuldu. Bunun üzerine padişah Üsküdar'da sadrazam, şeyhülislam, kazaskerler, vezirler ve ileri gelen ulemayı huzurunda topladı ve onlarla bu mektupla ilgili görüşmeler yaptı. Oradakilerin hepsi şeyhülislamın lehinde ifadeler kullandılar. Mektubun asılsız iddialardan ibaret olduğu anlaşıldıktan sonra sultan kimin tarafından buna cüret edildiğinin bulunmasını istedi. En sonunda Şeyhülislâm Ebû Said

⁹ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 234; Naima, *Tarih-i Naima*, IV, 93-94; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1988, III (I. Kısım), s. 216-218; Ayşe Pul, *Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili* (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma) (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2004, s. 1-2 (Metin kısmı)

¹⁰ Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III (I. Kısım), 216-218; Pul, *Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili*, s. 1-2 (Metin kısmı)

¹¹ Kâtib Çelebi, *Fezleke*, II, 382; Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 478.

Efendi söz alarak “bu mektup sadreynden ma’zûl Memikzâde, İmamzâde ve Bursalı Esîrî Mehmed’in uydurmasıdır. Özellikle Memikzâde ve Esîrî kendilerine verilen arpalıkları beğenmeyip bana şu şekilde yazı yazmadan başka gelip lisânen şöyle şöyle uygunsuz laflar ettiler. Bu işin içinde başkaları da vardır ancak hepsini Memikzâde ve Esîrî yönlendirmektedirler. Fitnecilerin sözlerinin kesilmesi için bunların nefyedilmesi gerekir. Aksi takdirde fitne çıkarmaya devam edeceklerinde şüphe yoktur” diyerek onları suçladı. Bunun üzerine mektubu Esîrî Mehmed Efendi ve Memikzâde Mustafa Efendi’nin yazdıkları kanaatine varan padişah her ikisinin de nefyedilmesini emretti. Böylece 1064 (m. 1654) senesinde Memikzâde Pravadi’ye Esîrî Mehmed Efendi ise Bozcaada’ya sürgün edildiler.¹²

Bir müddet sürgün yerinde kalan Esîrî Mehmed Efendi 1065 (m. 1655) senesinde affedilince İstanbul’a döndü ve kendisine verilen Uzunca-Hasköy arpalığına gitti. Bir yıl sonra 1066 yılının Şevval ayında (m. 1656) ise İstanbul kadılığına tayin edildi. Bu görevinden azledilince kendisine Kuşadası ve Bayındır Kazaları arpalık olarak verildi.¹³

Çocukluk dönemi bir tarafa bırakılırsa geri kalan hayatının tamamını müderrislik ve kadılıkla geçiren Esîrî Mehmed Efendi, Anadolu kazaskeri İsmetî Efendi’nin azledilmesi üzerine 1068 senesinin Şaban ayında (Mayıs 1658) bu makama tayin edildi.¹⁴ Bu atama onun şeyhülislam olma yolunu açan bir tayin oldu.

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa kendisine rakip gördüğü Girit Serdari Deli Hüseyin Paşa’nın idam edilmesi için dönemin Şeyhülislamı Bolevî Mustafa Efendi’den onun hakkında fetva istedi. Köprülü Mehmed Paşa’nın ısrarına rağmen şeyhülislam, önemsiz bir kusur sebebiyle Paşa’nın katlinin câiz olmadığını söyledi ve gerekirse azledilerek sürgüne gönderilmesini teklif etti.¹⁵ Bundan başka Bolevî Mustafa Efendi Bursa seyahati sebebiyle Padişah ve sadrazamı bazı gerekçelerle tenkit etti. Bu yüzden zikredilen sebeplerden dolayı şeyhülislam bir yıl on ay görev yaptıktan sonra 25 Cemâziyelâhir 1069’da (20 Mart 1659) azledilerek Mihaliç’e sürgüne

¹² Naima, *Tarih-i Naima*, V, 429-440; Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyl-i Şakâik*, s. 493; Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyli*, s. 69; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme, Osmanlı Tarihi 1648-1682*, (nşr. Fahri Ç. Derin) Çamlıca Yayınları, İstanbul 2008, s. 63; İpşirli, “Esîrî Mehmed Efendi”, *DİA*, XI, 390.

¹³ Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479.

¹⁴ Naima, *Tarih-i Naima*, VI, 329; Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme*, s. 118

¹⁵ Naima, *Tarih-i Naima*, VI, 402-403; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, Devlet Matbaası, İstanbul 1928 I, 159-160.

gönderildi. Ondan boşalan şeyhülislamlık makamına da Esîrî Mehmed Efendi tayin edildi.¹⁶

Esîrî Mehmed Efendi bu görevi Köprülü Mehmed Paşa'nın sadrazam olmasına kadar yaklaşık üç yıl boyunca (iki yıl on ay on dört gün) sürdürdü. Köprülü Mehmed Paşa'nın ölümünden sonra yerine tayin edilen oğlu Fazıl Ahmed Paşa'nın sadaretinin ilk günlerinde padişahın huzurunda Esîrî Mehmed Efendi'nin bazı konuşmaları azledilerek sürgün edilmesine sebep oldu. Kaynakların naklettiğine göre, Ahmet Paşa'nın sadrazamlığının ilk günlerinde padişahın huzurunda oldukları bir sırada Esîrî Mehmed Efendi'nin eski veziriazam Köprülü Mehmed Paşa'nın haksız yere çok kan döktüğünü, ölümünün iyi olduğunu söylemesi üzerine yeni sadrazam Fazıl Ahmed Paşa "O her kimi katlettiyse senin fetvanla bu işi yaptı" cevabını verdi. Bunun üzerine Esîrî Mehmed Efendi "Şerrinden korkardım. Onun için fetva veriyordum" diyerek kendini savunmaya çalıştı. Bu sefer sadrazam: "Allahu Teâlâ'dan korkmayıp mahlûktan korkmak ilm u diyanete lâyük müdür" diyerek şeyhülislamı azarladı. Bizzat Sultanın da şahit olduğu bu konuşmalar Şeyhulislamın zaafiyeti ve acziyeti olarak kabul edildi. Kısa bir süre sonra Sultan IV. Mehmed, Fâzıl Ahmed Paşa'yı tekrar huzuruna çağırarak şeyhülislamlık makamına ulemadan dindar bir zatın getirilmesini istedi ve 13 Cemâziyelâhir 1072'de (3 Şubat 1662) Esîrî Mehmed Efendi'yi azletti. Onun yerine Rumeli Kazaskeri Sun'izâde Seyyid Mehmed Efendi tayin edildi. Mehmed Efendi ise önce Gelibolu sonra Rodos Arpalıklarına daha sonra da doğum yeri ve çocukluğunu geçirdiği şehir olan Bursa'ya nefyedildi.¹⁷

Bursa'da ilim, ibadet ve hayır işleriyle meşgul olmaktadır. 1082 (m. 1671) senesinde hac ibadetini yapmak için izin talep eden Mehmed Efendi'nin

¹⁶ Naima, *Tarih-i Naima*, VI, 403; Uşşâkizâde İbrahim, *Zeyl-i Şakâik*, s. 493; Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479; Silahdar Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, 160.

¹⁷ Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekâyi'nâme*, s. 153, Uşşâkizâde İbrâhim, *Zeyl-i Şakâik*, s. 492; Silahdar Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, I, 221-222; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 383; Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1282, I, 22; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyli*, s. 69-70; J. Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (çev. Mehmed Ata) Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1947, XI, 84; Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, VI, 4185-86; Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 184; İlmiye *Salnamesi*, s. 478, Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, V, 128; M. Vamık Şükrü Altınbaş, "Fetva Eminleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 3 (1964/6-7), s. 187; a. mlf., "Fetva Eminleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 3 (1964/8-9), s. 220; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III (II. Kısım), 477-478; İpşirli, "Esîrî Mehmed Efendi", *DİA*, XI, 390-391.

Hicaz'a gitmesine müsaade edildi.¹⁸ Mekke ve Medine bölgesinde bir yıl kaldıktan sonra dönüşünde 1083'de (m. 1672) Kudüs Kadılığı'na tayin edildi ve böylece bir müddet Kudüs Kadılığı yaptı. Daha sonra tekrar görevden alındı ve yine memleketi olan Bursa'ya gönderildi. Bursa'da iken kendisine Birgi, Mudanya ve Gemlik kazaları arpalık olarak verildi. ¹⁹

Yirmi yıl kadar Bursa'da ikamet eden Mehmed Efendi 22 Safer 1092'de (13 Mart 1681) vefat etti ve Sağrıcı Sungur Mahallesi'nde Pirinç Hanı arkasında bizzat kendisinin yaptırdığı türbeye defnedildi.²⁰ Vefatına mahlası "Rıf'atî" olan ve İstanbul'da Yeni Kapı Zâviyesi şeyhi iken vefat eden Şeyh Yusuf Nesîb "*Ola a'lâ-yı irem menzil gehin el-Fâtîha*"(1092)²¹ mısrasıyla tarih düşürmüştür. "*Virüb cânın Esîrî bend-i fâniden rehâ buldu*"(1092)²² mısrası da yine vefat tarihi için söylenmiştir.

Esîrî Mehmed Efendi Sağrıcı Sungur Mahallesi'nde büyümüş ve büyüdüğü mahallenin mescidini tamir ettirmiştir. Kendisiyle birlikte çok sayıda akrabası da bu mescidin kabristanına defnedilmiştir. Defnedildiği türbeyi vefatından üç yıl önce yaptırmıştır.²³ Annesi Fatma Hanım ile kardeşi Ali Efendi de burada medfundur.²⁴

Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın etkisiyle veya kendi isteğiyle verdiği idam fetvalarından bazıları diğer kaynaklara da yansımıştır. Örneğin; IV. Mehmed devrinde İstanbul Kadılığı'ndan ma'zul olan Sadreddinzâde Ruhullah Efendi adlı şahıs, ilm-i nücûm (astroloji) ile uğraştığı için halka gelecekle ilgili bazı bilgiler veriyordu. Verdiği haberler arasında padişah ve diğer devlet ricalinin mukadderatı ile ilgili yalan-yanlış bilgiler de yer almaktaydı. Bu durumun nizam-ı âleme zarar verdiği düşüncesiyle, ilgili şahıs hakkında Şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi'den hükmü sorulmuş, o da

¹⁸ Sürgün hayatı yaşayanların gerekli mercilerden izin almadan şehrin dışına çıkmaları yasaktı. Bk. Ali İhsan Karataş, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, Emin Yayınları, Bursa 2009, s. 317-318.

¹⁹ Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479.

²⁰ Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479; Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1333, I, 231.

²¹ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 384; Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyli*, s. 24; Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, s. 91.

²² Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l-Meşâyih maa Zeyli*, s. 70; *İlmiye Salnamesi*, s. 478; Ahmed Refik, "Osmanlı Şeyhü'l-İslâmlarının Terâcim-i Ahvâli Şeyhü'l-İslâm ve Müftü'l-Enâm Esîrî Mehmed Efendi", *Diyanet İlmi Dergi*, 1970, IX (96-97), 189.

²³ İsmail Belîğ, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 384.

²⁴ B.Ş.S., (Bursa Şer'iyeye Sicilleri) B75/42b; Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, IV, 104.

katlinin caiz olduğuna dair fetva vermiştir.²⁵

Bursa'da Kadı Numan Efendi ile ilgili yaşanan olayda şeyhülislam Esîrî Mehmed Efendi'ye hükmü sorulmuş, onun da katli caizdir yönünde fetva vermesi üzerine Numan Efendi idam edilmiştir. Aslen Şamlı olan Numan Efendi, servetini artırmada çok hırslı davrandığı ve rüşvet aldığı suçlamalarıyla birkaç kez değişik yerlere sürgün edilmiş iken bir şekilde Edirne kadısı olmayı başarmıştı. Bu görevini icra ederken bazı nâhoş hareketlerinden dolayı bu defa Bursa'ya nefyedilmişti. Bursa'da sürgün hayatı yaşarken Abaza Hasan isyanı vuku bulmuştu. Numan Efendi, âyan ve halkı toplayarak Bursa üzerine gelen Abaza Hasan güçlerine karşı şehrin savunmasında önyak olmuş, bu hareketiyle padişahın takdirini kazanmış ve Bursa kadılığı göreviyle mükâfatlandırılmıştı. Ancak bir müddet sonra Abaza Hasan galesi bertaraf olunca Numan Efendi'nin mal biriktirme hırsı depreşti. Etrafındaki varlıklı kimselere "sen celâlî-i mezbûr ile ittifak üzre idin, sizde emanet-i vaz' olunmuş celâlî malı vardır" diyerek muaheze ve tazyik etti ve bir kısmının parasını aldı, para vermek istemeyen şahısları ise bazılarını hapsedirdi, bazılarını da öldürttü. Numan Efendi'nin tazyikinden muzdarip olan Bursa halkı, Avcı Sultan Mehmed'in Bursa'ya gelişini fırsat bilerek içinde buldukları vaziyeti padişaha arz ettiler. İddiaları incelettiren padişah şikâyetlerin doğru olduğunu gördükten sonra durumu şeyhülislâma havale etti ve dönemin şeyhülislâmı Esîrî Mehmed Efendi'nin de verdiği fetva üzerine Numan Efendi idam edildi.²⁶ Mirası, yıllarca Beykoz kadılıklarında bulunan ve olayın geçtiği yıllarda Bursa'da müderris olan oğlu Salih Çelebi'ye intikal etti.²⁷

Esîrî Mehmed Efendi'nin hayatının yer aldığı kaynak eserlerde onun aile hayatı, hanımı ve çocuklarından bahsedilmemektedir. Yalnızca Bursalı Mehmed Tahir ve *Bağdath* İsmail Paşa kendisi gibi ulemadan olan Abdülbâki adında bir oğlu ve "Mîzanü'l-Müddeiyeyn fi-İkâmeti'l-Beyyineteyn" adında bir de eseri olduğunu zikrederler.²⁸ Muhtemelen Bursa da doğan ve burada eğitim hayatını tamamlayan Abdülbaki Efendi ömrünü muhtelif beldelerde kadılık yaparak geçirmiş ve yazmış olduğu risâleleri de kadılık yaptığı

²⁵ Şeyhî Mehmed, *Vekâyiü'l-Fudalâ*, s. 479.

²⁶ Naima, *Tarih-i Naima*, VI, 419-420; İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân*, s. 382-383.

²⁷ Kepcioğlu, *Bursa Kütüğü*, III/457.

²⁸ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, I, 231; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-Ârifin*, Maarif Vekaleti, İstanbul 1951, I, 497; Bektaş, *Esîrîzâde Abdülbâki Efendi ve İrâde-i Cüz'iyeye Risalesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006, s. 19.

yerlerdeki ihtiyaca binaen kaleme almıştır.²⁹ Abdülbaki Efendi'nin *Mizânü'l-Müddeîyeyn fi-İkâmeti'l-Beyyineteyn, Zeyl'ü Risâleti'l-Hakimiyye fi'l-İrâdeti'l-Cüz'iyye* ve *Esâsü'l-Mu'tekadât fi-Havâici'l-Mü'min ve'l-Mü'minât* adlı eserleri bulunmaktadır.³⁰

İstanbul Şer'iyeye Sicillerinde yer alan bir vakfiyeden Esîrî Mehmed Efendi'nin Fatma Hatun adında bir de kızının olduğunu öğrenmekteyiz. Fatma Hatun, bazı hizmetler için birkaç yerde bulunan mülklerini vakfetmiştir ki bu vakfiye hakkında ilerleyen sayfalarda daha ayrıntılı bilgi verilecektir.³¹

II- Eserleri

Kaynaklarda Esîrî Mehmed Efendi'nin genellikle *Câmiu'd-De'âvî ve'l-Beyyinât*³² ve *Hulâseteyn fi'l-Fetâvâ*³³ adlı iki eseri olduğu belirtilmektedir. Bu eserlerin her ikisi de fıkıhla ilgilidir ki Mehmed Efendi de özellikle fıkıh ilminde ihtisas sahibidir.

Pek çok kaynakta Esîrî Mehmed Efendi'nin te'lifi olarak zikredilen "*Câmiu'd-De'âvî ve'l-Beyyinât*" adlı eser Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin vermiş olduğu fetvâların Esîrî Mehmed Efendi tarafından toplanmış hâlidir. Mehmed Efendi, Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin fetvalarını bâblar ve fasıllar halinde düzenleyerek oluşturduğu *Nûru'l-Fetâvâ* adlı mecmûanın önemli meselelerini derlemesiyle ortaya çıkan eserine *Câmi'u'd-De'âvî ve'l-Beyyinât* adını vermiştir. Yalnızca dava ve davayı ispat vasıtaları hakkında verilmiş fetvaları içeren ve fıkıhın diğer konularının yer almadığı bu mecmûada çoğunlukla Yahya Efendi'nin fetvaları olmakla birlikte *Ebüsûûd* ve *Sun'ullah* Efendiler gibi bazı şeyhülislâmlara ait fetvalar da yer almaktadır.³⁴

Kaynaklarda Esîrî Mehmed Efendi'ye ait olduğu ifade edilen "*Hulâseteyn fi'l-Fetâvâ*" adlı eserin de aslında ona değil gerçekte Seyyid Muhammed el-İspîrî'ye ait olduğu belirtilmektedir. Zira asıl metinde "el-Esîrî" olarak yazılmış ise de sayfa kenarında "el-İspîrî" şeklinde düzeltilmiştir. Müellifin tam ismi eserin mukaddimesinde Seyyid Muhammed el-İspîrî b.

²⁹ İhsan Bektaş, *Esîrîzâde Abdülbâki Efendi*, s. 19-20.

³⁰ Bektaş, *Esîrîzâde Abdülbâki Efendi*, s. 19.

³¹ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 /M. 1691)*, Ed. C. Yılmaz, (nşr. H. Kılıç-Y. Karaca ve dgr.), İSAM Yayınları, İstanbul 2011, XX, 142.

³² Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 242.

³³ Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 941.

³⁴ Şükrü Özen, "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, (TALİD), 3 (2005/5), s. 295.

Seyyid Monla Yusuf b. Seyyid Monla Yakub b. Hacı Ali es-Sûfî b. Muhsin Fakih b. Şeyh İskender şeklinde verilmiştir. Eserde Kadı Muhibüddin Muhammed b. Ebû Bekir el-Hamevî el- Alvânî'nin (ö. 1016/1608) *Umdetü'l-Hükkâm ve Merciu'l-Kudât ve'l- Hükkâm (fi'l-ahkâm)* adlı üç bin beyitlik manzum eseri ile bu manzum esere Abdülganî en-Nâblusî (ö. 1143/1731) tarafından yazılan *Tenbihü'l-Efhâm* adlı şerhten hareketle, şârihin muteber fıkıh ve fetva kitaplarından aktardığı nakil ve görüşler derli toplu ve kısa biçimde yazılmış, daha sonra Hayreddin er-Remlî'nin *el-Fetâva'l-Hayriyye* adlı eseri de aynı şekilde telhis edilmiş ve böylece meydana getirilen kitap iki hulûsa anlamına gelen *el-Hulâsateyn* diye adlandırılmıştır.³⁵

II- Vakıfları

“Menfaati ibâdullâha ait olur vechle bir ‘aynı Cenâb-ı Hakk’ın mülkü hükmünde olmak üzere temlik ve temellükten mahbûs ve memnû’ kılmaktır. Vakfeden kimseye vâkîf, vakfedilen ‘ayna mevkuûf denir.”³⁶ Diğer bir ifadeyle vakıf, menfaatini insanlar, hayvanlar ve bitkiler gibi canlıların istifadesine sunmak üzere bir şahsın her hangi bir dünyevî menfaat düşüncesi taşımadan tamamen Allah rızasını kazanmayı hedefleyerek mülkünü kendi mülkü olmaktan çıkararak ebedi olarak Allah’ın mülkü haline getirmesidir.

Vakıflara ait vakfiyelerin birer sureti Şer’iyye Sicilleri’ne kaydedilmiştir. Bursa Şer’iyye Sicilleri’ni incelediğimizde makalemize konu olan Esrî Mehmed Efendi’nin sekiz vakıf tesis ettiği tesbit edilmiştir. Bunlardan altısının vakfiyelerine ulaşılırken iki vakfın varlığı vakfiyelerden değil vakıf muhasebe defterlerinden anlaşılmıştır. Bununla birlikte onun henüz tesbit edemediğimiz başka vakıflarının olabileceği de ihtimal dâhilindedir.

Vakfiyelerin kayıt tarihleri 1675 ile 1680 yılları arasındadır. Bu yıllar yukarıda da ifade edildiği üzere Esrî Mehmed Efendi’nin görevden azledildikten sonra hayatını Bursa’da geçirdiği seneler içerisinde yer almaktadır. Burada onun vakfiyeleri, tescil tarihleri dikkate alınarak ayrı ayrı ele alınacaktır.

³⁵ Özen, “Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü”, s. 293.

³⁶ Ömer Lütfi Efendi, *İthafu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf*, Matbaa-i Amire, İstanbul 1307, s. 2.

1. İlk vakfiyesi bir miktar paranın tahsis edilmesiyle oluşturulan Gurre-i Cemâziye'l-evvel 1086/24 Temmuz 1675 tarihli bir para vakfıdır.³⁷ Vakfın bir tek şartı var o da elde edilen gelirin mahalle avâriz vakfına aktarılmasıdır.

Vakfiye'nin giriş kısmında "... sâbıkan Kostantınıyye-i mahmiyede şeyh-u meşâyih-i İslâm ve müftiyyü'l-enâm olan sultânü'l-ulemâi'l-izâm Hazreti Mehmed Efendi bin el-Merhûm Abdülhalim Efendi el-Bursevî bi 'inayetillâhi te'âlâ ve lütfihi ve keremihi ve ihsânihi Mekke-i Mükerrreme şerrafehallahü teala de ve Medine-i Münevvere salaoatullahi ve selamihi 'alâ münevverihâ da ve makarr-ı enbiyâ ve harem-i sâlis olan Kuds-i Şerîf de birer sene mücâveret şerefine nâil olub ba'dehu dâru's-saltanatı'l-kadîme medîne-i Bursa'ya gelip Arab Mehmed Mahallesi'nde bir menzile nâzil ve sâkin oldukdan sonra..." ifadeleriyle Esîrf Mehmed Efendi'nin son yıllarında Mekke, Medine ve Kudüs'te görev yaptıktan sonra Bursa'ya geldiği ve Arap Mehmed Mahallesi'nde ikâmet etmeye başladığı belirtilmiştir. Yukarıda da ifade edildiği üzere Mehmed Efendi daha önce şeyhülislamlıktan azledildikten sonra Bursa'da ikamet etmekte iken Hac yapmak gayesiyle Hicaz'a gitmiş, bu gidişle birlikte bahsi geçen şehirlerde kadılık görevlerinde bulunmuş ve Kudüs'te kadılık yaptığı sırada görevden alınarak tekrar Bursa'ya gelmiştir.

Vakfiyenin tescil edilmesi için Mehmed Efendi'nin evinde bir toplantı yapılmıştır. Evde kurulan mecliste Mehmed Efendi beş yüz kıta esedi kuruşluk bir meblağı vakfettiğini belirtmiş ve bu parayı vakfa mütevellî olarak tayin ettiği Vildân bin el-Hâc Mehmed'e teslim etmiştir. Söz konusu meblağ mütevellî Vildân bin el-Hâc Mehmed eliyle "*rehn-i kavî ve kefil-i meli ya ikisinden biri ile 'alâ vecih'l-helâl*" yüzde on iki buçukluk bir kâr oranıyla (onu on bir iki pul ziyade ile)³⁸ işletilecek (istirbâh ve istiğlâl olunub) ve böylece yılda "*rey'u gîlâl ve ribh-i helâlinde*" altmış iki buçuk esedi kuruş elde edilecektir. Vakfiyenin bundan sonraki kısmı Mehmed Efendi'nin söz

³⁷ B.Ş.S., B103/37a-37b; Para vakıfları, cami ve mescitlerin tamiri, tefrişat ve aydınlatılması, imam, müezzin kayyım gibi görevlilerinin giderleri, medrese ve mekteplerin müderris ve talebelerinin ihtiyaçlarının karşılanması, fakirlere yardım edilmesi, mahalle halkına isabet eden vergilerin ödenmesi, çeşme, yol, kaldırım, dere ve köprülerin bakım ve onarımlarının yapılması gibi din, eğitim-öğretim ve diğer her türlü sosyal hizmetler amacıyla bir miktar paranın vakfedilmesidir. Osmanlı toplumunda oldukça yaygın olan bu yöntemle vakfedilen para kredi kullandırma yöntemiyle işletilmekte ve yıllık elde edilen kârla zikredilen hizmetler yürütülmektedir.

³⁸ Vakfiyede "onu on bir iki pul ziyade ile istirbâh" ifadesi geçmektedir. Biraz aşağıda ise elde edilen altmış iki buçuk esedi kuruştan bahsedilmektedir. Söz konusu miktar anaparanın yüzde on iki buçuğuna tekabül etmektedir.

konusu paranın nerelere sarf edileceği hususundaki şartlarıyla devam etmektedir. Buna göre Mehmed Efendi altmış iki buçuk kuruşun her yıl beş kuruşunun mütevelliyeye verildikten sonra kalan elli yedi buçuk esedi kuruşun kendisinin doğup büyüdüğü ve halen ikamet ettiği³⁹ Sağrıncı Sungur Mahallesi avâriz vakfına⁴⁰ verilmesini şart koşturmuşur.

Vakfın tevliyyetinin hayatta olduğu müddetçe el-Hâc Vildân'da olması, onun vefatından sonra mahalle ahâlisinin ittifakıyla seçecekleri emâneti gözeten, dindarlığıyla tanınan, vakfa gadr ve hiyânetden kaçınacak sâlih bir kimseye verilmesi şart edilmiştir. Mahalle halkı ise vakfın nâzırı olarak görevlendirilmiştir.⁴¹

İlerleyen zamanlarda vakfın gelirlerinde değişme olursa “mutlaka fukaraya verilecek”⁴² denilerek anapara olan beş yüz esedi kuruş mütevellî el-Hâc Vildân'a teslim edilmiştir. Vakfiyenin bundan sonraki kısmı bütün vakfiyelerde görülen vakıftan rücû kısmıyla devam etmiş ve vakıf tescil edilmiştir. Vakfiyenin en sonunda tescil tarihi yazılmış ve *şühûdu'l-hâlin* adları sıralanmıştır.

2. Üzerindeki tescil tarihine göre bir önceki vakıftan iki yıl sonra kurulduğu anlaşılan Evâhir-i Şevvâl 1088 / 21 Aralık 1677 tarihli bu vakıf da para vakfıdır.⁴³ Söz konusu vakfın gelirleri belli hizmetleri karşılığında kendi mahallesindeki camide görev yapan imam, müezzîn ve kayyıma tahsis edilmiştir.

Esîrî Mehmed Efendi Bursa eşrafından çok sayıda şahsın huzurunda⁴⁴

³⁹ “mahrûse-i mezbûrede mukaddemâ vâkıf-ı müşârun ileyhin neşv ü nemâ bulub sâkin olduğu”

⁴⁰ Avâriz vakfı, bir köy veya mahalle halkının avâriz, kürekçi bedeli gibi ödemekte zorlandıkları örfî vergiler ve mahallenin diğer ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan akar veya para vakıflarıdır. Bu amaçla tesis edilen vakıflardan elde edilen gelirler yangın, deprem, su baskını, salgın hastalık gibi âfetlerle mücadelede halka yardım edilmesi, fakir, dul ve yetimlerin ihtiyaçlarının giderilmesi, iş hayatına atılmak isteyenler veya zor duruma düşen esnafın sermayelerinin karşılanması, su yolu, kaldırım, sıbyan mektebi tamiri gibi amme hizmetleri için de kullanılmaktaydı. Bk. Mehmet İpşirli, "Avanz Vakfı", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, 109.

⁴¹ “ve ahâlî-i mahalle cem'an nâzır olalar”

⁴² “ve yevmen mine'l-eyyâm ve dehren mine'd-dehûr ribh-i mezbûri mesârif-i mu'ayyeneye sarfa(?) müte'azzır olursa mutlaka fukarâ-yı müslimine sarf oluna”

⁴³ B.Ş.S., B140/96a.

⁴⁴ “medîne-i Bursa Mahallâtından neşv ü nemâ bulduğu Sağrıncı Sungur Mahallesi Ahâlisinden mahalle-i mezbûrde vâkî' mescid-i şerîfin imamı Cevzî Mehmed

içinde buldukları sene olan 1088/1677 yılında bir esedi kuruşun yüz yirmi akçeye tekabül ettiği dikkate alınarak⁴⁵ on sekiz bin akçe (yüz elli esedi kuruş) vakfetmiştir. Vakfiyedeki şartlardan ilk madde mütevellinin belirlenmesiyle ilgilidir ve bu görev el-Hâc Mustafa bin Hacı Mustafa'ya tevdi edilmiştir.⁴⁶

Para vakıflarında genellikle vakfedilen anapara müteveli tarafından belli bir miktar kâr karşılığında başka şahıslara borç/kredi olarak verilir ve bir yıl sonra bu paranın aslı alınmadan yalnızca kârı alınır ve elde edilen gelir vakfiyede belirtilen şartlara uygun olarak harcanır. Anaparanın borçlulardan alınması durumunda bu sefer başkalarına borç olarak verilir ve onlardan kâr alınır. Böylece anapara sürekli işletilmiş olur.

Mehmed Efendi'nin elimizdeki bu vakfında ise anaparanın başkalarına borç olarak verilme usulüyle değil de bizzat müteveli el-Hâc Mustafa bin Hacı Mustafa tarafından işletilerek yıllık yüzde on gelir elde edilmesi ve bu parayla vakfiyede belirtilen hizmetlerin devam ettirilmesi şart koşulmuştur.⁴⁷ Bu durum muhtemelen el-Hâc Mustafa'nın esnaf olup parayı işletebilecek durumda olmasındandır.

On sekiz bin akçenin yüzde ondan yıllık geliri bin sekiz yüz akçe etmektedir. Vakfiye şartlarına göre bu gelir aylık olarak alınacaktır. Böylece her ay elde edilen yüz elli akçenin altmışar akçesi mahalledeki cami imamı ve müezzine, otuz akçesi ise kayyime kayyımına tahsis edilmiştir. Söz konusu meblağlar yıllık olarak değil aylık olarak verilecektir.⁴⁸ Vakıflarda genellikle müteveli görevini yürütenlere bir miktar ayrılırken bu vakfiyede

Efendi ibn el-Hâc Şa'bân ve müezzini Ahmed bin Mustafa ve kayyimi Hüseyin İbn el-Hâc Ali ve Vildân Çelebi ibn el-Hâc Mehmed ve Hacı Mehmed ibn Hacı Seydi Ahmed ve Mustafa Çelebi ibn el-Hâc Mehmed el-mezbûr el-müsta'id ve Abdullah Çelebi ibn el-Hâc Seydi Ahmed ve Mustafa bin Hüseyin el-müteveli sâir evkâfi'l-mescidi'l-mezbûr ve Mehmed Çelebi ibn Mustafa Debbâğ-zâde ve Mustafa bin Mehmed el-müezzin fi'l-câmii'l-kebîr"

⁴⁵ "işbu sene semânü ve samânine ve elf tarihinde beyne'n-nâs esedi gurûş-i ceyyid akçe ile yüz yirmi akçeye râyic iken"

⁴⁶ "şöyle şart eyledim ki ahâlî-i mahalleden işbu hâzirun bi'l-meclis el-Hâc Mustafa bin Hacı Mustafa vakf-ı mezbûruma hasbî müteveli ola"

⁴⁷ "ve meblağ-ı mezbûr-i mevkûfi zimem etmeyüb kendisi i' mâl ve istirbâh idüb onu on bir hesabı üzere her bir ayda hâsıl olan yüz elli akçe ribhinden her ay tamamında"

⁴⁸ "her ay tamamında mahalle-i mezbûrede İmam olan kimesneye altmış akçe ve müezzinine altmış akçe ve kayyimine otuz akçe vere vazîfeleri meşâhire ola senevî olmaya"

bu işi üstlenen Mustafa Efendi'ye herhangi bir gelir tahsis edilmemiştir.

Aldıkları ücretler karşılığında imam, Mescid-i Sungur'da akşam, yatsı ve sabah namazını kıldırarak, müezzin yatsı ve sabah namazlarında minareye çıkarak ezan okuyacak, kayyım de akşam, yatsı ve sabah namazları vakitlerinde mescidi zamanında açıp kapatacak ve silip süpürecektir.⁴⁹ Mahalle halkının da bu vakfın nâzırı olarak görevlendirilmesinden sonra vakfedilen para müteveli el-Hâc Mustafa bin Hacı Mustafa'ya teslim edilmiştir.⁵⁰

3. Esîrî Mehmed Efendi'nin üçüncü olarak ele alacağımız vakfiyesi dükkânlardan oluşan gayrimenkullerin vakfedilmesiyle vücuda getirilmiştir. Gurre-i Zilkâde 1089 / 15 Aralık 1678 tarihli vakfın kuruluş amacı Sağrı Sungur Camii görevlilerine gelir tahsis edilmesinin yanında okunması şart koşulan bazı surelerin sûrelerin sevaplarının annesi, babası ve kendi ruhuna hibe edilmesine yöneliktir.⁵¹ Bursa'da Eynebey Çarşısı'nda Tahtakale Hânı'nın önünde İkinci Murad Han vakfına ait birbirine bitişik tamamen yıkılmış harabe halinde ve uzun zamandan beri boş ve mezbelelik halinde olan dört adet dükkân bulunmaktadır. Dükkânların, ait olduğu vakfa hiçbir faydası yoktur. Bu yüzden Esîrî Mehmed Efendi adı geçen vakfın mütevellisi Mehmed Efendi ile irtibat kurarak harap haldeki dükkânların kendisine bazı şartlar dâhilinde kiraya verilmesini istemiştir. Bu işlem karşılığında arsanın ait olduğu vakfa aylık kırk akçe kira ödemeyi kabul eden Esîrî Mehmed Efendi masrafları kendi malından karşılanmak üzere arsa üzerine yıkılmış dükkânları yeniden yapma izni almıştır. Arsa ile ilgili sözleşmeyi imzaladıktan sonra dört adet dükkânı yeniden inşa ettirmiş ve bunları vakfetmiştir.⁵²

49 "İmam olan kimesneye altmış akçe ve müezzinine altmış akçe ve kayyimine otuz akçe vere vazîfeleri meşâhire ola senevî olmaya ve imâm-ı mezbûr Mescid-i Sungur da akşam ve yatsı ve sabah namazını kılıvere müezzin dahi yatsı namazı ve sabah namazı için minareye çıkıp ezan okuya kayyım dahi mescid-i mezburu zikrolunan üç vakitte vaktiyle açıp kapayıp silip süpüre..."

50 Sağrı Sungur Camii için başka hayırseverler tarafından kurulan vakıflar da vardır. Örneğin 1478'de Hacı İbrahim oğlu Turhan bu mescide yedi dükkân vakfetmiştir. Bk. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, IV, 105.

51 B.Ş.S., B112/45b.

52 "medîne-i Bursa çarşılarından Eynebey çarşusunda vâki' Tahtakal'a hânı demekle ma'rûf hânın dîvarı önünde vâki' olub arsa ve binâsı merhûm ve mağfûrun-leh Sultân Murâd-ı sâni evkâfı olan dükkânlardan biri birine muttasıl dört bâb dükkânlar külliyyet ile münhedim ve nice müddet arsası mezbele olub cânib-i vakfa bir nesne 'âyid olmamağla hâlâ müteveli-i vakf-ı mezbûr olan Mehmed

Vakfın mütevelliliği görevini Hüseyin Halife bin Hâcı Mustafa'ya vermiştir. Daha sonra vakfın şartları oluşturulmuştur. Mehmed Efendi dükkânların kiraya verilmesini ve elde edilecek gelirle öncelikle arsa mütevellisine her ay yerin kirası (icâre-i zemin) olan kırk akçenin ödenmesini ilk şart olarak vakfiyeye kaydettirmiştir.⁵³ Bundan sonra diğer şartlara geçilmiştir. Mehmed Efendi haziresinde kendi kabrinin de bina edildiği mahallesindeki mescidin imâmı, müezzini ve müteveli Hüseyin Halife bin Hâcı Mustafa'nın sabah namazından sonra toplanarak her birinin daha önce kendisinin vakfettiği üç cüzden birer cüz'ü okumalarını talep etmiş ve bunlardan hâsıl olacak sevablardan birinin sevabını babası merhûm Abdülhalim Efendi'nin ruhuna, birinin sevâbını aynı mescidin haziresinde medfûn annesi merhûme Fatıma Hatun'un rûhuna ve üçüncüsünün sevabını da kendi rûhuna hibe etmelerini istemiştir.⁵⁴ Mescidin kayyımı olan şahıs da cüzleri korumak, zamanında okuyuculara vermek, okuma işi tamamlandıktan sonra tekrar toplayıp muhafaza etmekle görevlendirilmiştir.⁵⁵ Bu hizmetleri karşılığında söz konusu şahıslardan cüz okuyanlara (üç aded eczâhân) her ay kırkar akçe, kayyıma ise her ay on beş akçe verilmesini şart koşmuştur.⁵⁶

Esîri Mehmed Efendi hayatta olduğu sürece bizzat kendisinin vakfın mütevellisi olacağını, vefatından sonra ise mahalle halkından liyakat sahibi birinin bu göreve getirilmesini ve bu şahsa vakıf gelirinden aylık otuz akçe

Efendi zikrolunan dükkânların arsalarını bu fakire beher şeh'r kırkar akçe ecr-i misli icâre-i müeccele ile icâr ve üzerine malım ile nefsim için binaya izn ve temessük verüb ben dahi vech-i mübîn üzere isticâr ve kabûl idüb arsa-i mezbûre üzerine izn-i müteveli malım ile nefsim için dört bâb dükkânlar binâ ettiğimden sonra zikrolunan dükkânların binâlarını vakf edüb..."

⁵³ "şöyle şart eyledim ki zikrolunan dükkânlar icâr olunub ücretinden hâsıl olandan arsa mütevellisine beher şeh'r icâre-i zemîn kırk akçe verilüb"

⁵⁴ "ve kabrim binâ olunan mescide mescidin imâmı ve müezzini ve ahâlî-i mahalleden Hüseyin Halife bin Hâcı Mustafa ba'de edâ-i's-salâti'l-fecr cem' olub her biri vakfettiğim üç eczâ-i şerîfeden bir cüz-i şerîf tilâvet edüb birinin sevâbını vâlid-i mâcidim merhûm Abdülhalim Efendi rûhuna ve birinin sevâbını mescid-i mezbûr haremide medfûn olan vâlidem Fâtıma merhûmenin rûhuna ve birinin sevâbını benim rûhuma hibe edeler."

⁵⁵ "ve mescid-i mezbûrun kayyımı olan kimesne dahi cüz'i şerîfeyi hıfz edüb zikrolunan eczâhânların ellerine verüb ba'de itmâmî'l-kırâat ellerinden alıp hıfz ede"

⁵⁶ "zikrolunan üç aded eczâhânların her birine hizmetleri mukâbelesinde beher şeh'r kırkar akçe verilüb ve kayyim-i mezbûra dahi hizmeti ukâbelesinde beher şeh'r onbeş akçe vazife verilüb"

verilmesini de vakfiyede tescil ettirmiştir. Ayrıca masraflar yapıldıktan sonra vakıf gelirlerinden artan olursa bu paranın bahsi geçen dükkânların tamiri için kullanılmasını istemiştir.⁵⁷

4. Üçüncü vakfiyeden beş gün sonra düzenlenen bu vakfiye 5 Zilkâde 1089/ 19 Aralık 1678 tarihlidir.⁵⁸ Esîrî Mehmed Efendi'nin vakıfları genellikle kendi doğup büyüdüğü mahalle hizmetlerine yönelik iken bu ve bundan sonra ele alacağımız diğer bazı vakıfları başka mahallelerde yer alan cami hizmetlerine, Halvetiyye ve Mevleviyye gibi tarikat mensuplarına yönelik olarak tesis edilmiştir.

Dördüncü sırada ele aldığımız bu vakfiyede Esîrî Mehmed Efendi'nin vakfına geçmeden önce vakfa konu ve sebep olan yerin hikâyesi anlatılmıştır. Şöyle ki: Bursa mahallelerinden Kara Kâdî Mahallesi'nde merhum Hüsâmeddîn Şerîf'in inşa ettiği caminin haremünde Âişe Hatun adlı hayırsever, fakirlerin ikamet edecekleri birbirine bitişik dört odadan oluşan bir zâviye yaptırmış ve bunu kullanım hakkı Halveti müridlerine ait olmak üzere vakfetmiş fakat fukara ve şeyhe hiçbir şey tahsis etmemiştir. Âişe Hatun zâviyeye bitişik olan kendi evini de zâviye şeyhine şart etmiş, daha sonra uzunca müddet fakir Halveti müridleri burada ikamet etmişler, tevhîd ve ezkâr ve ibâdetle meşgul olmuşlar fakat bir müddet sonra şeyh efendi zâviyeden ayrılıp başka bir diyara gitmiş, bu yüzden zaviye muattal kalmış ve fakirler perişan olmuşlardır. Üstelik Kara Dede Nalband Mehmed adlı bir câhil "Ben buraya şeyh olarak tayin edildim. Elimde beratım var" diyerek vakıf şartlarına aykırı bir şekilde eve yerleşmiş, on beş seneden fazla bir zamandır hak etmediği halde ikamet etmiş, evin pek çok yerini tahrip etmekten başka zaviyeyi bile tahrip etmiş ve işlevsiz hale getirmiştir.⁵⁹

⁵⁷ "ve ben hayatda oldukça vakf-ı mezbûruma mütevellî olub vefâtımdan sonra ahâlî-i mahalleden bir müstehak kimesne mütevellî olub ğalle-i vakfdan beher şehri otuzar akçe vazîfeye mutasarrıf olub fazla kalırsa dükkânların meremmetlerine sarf oluna deyüb"

⁵⁸ B.Ş.S., B112/46a.

⁵⁹ "Bursa mahallâtından Kara Kadî Mahallesi demekle ma'rûf mahallede vâki' merhûm ve mağfûrun-leh Hüsâmeddîn eş-Şerîf binâ ettiği câmii şerîfin haremde Ayşe Hâtûn nâm sâhibetü'l-hayr zâviye nâmiyle fukarâ sâkinler olacak birbirine muttasıl dört(?) bâb hücerât binâ ve vakf ve süknâlarını fukarâ-yı halvetiyyeye(?) şart edüb lâkin fukarâ ve şeyhe bir nesne vakf etmetüb ancak zâviyeye muttasıl mülk menziline zâviye şeyhine şart edüb ba'dehü nice müddet fukarâ-yı halvetiye hücerâtda sâkinler ve tevhîd ve ezkâr ve 'ibâdete meşguller iken zâviyenin şeyhi zâviyeyi bırakub âhar diyara gidüb fukarâ dahi perişan olub zâviye mu'attala kaldıkda Kara Dede lakabı ile mulakkab Nalband Mehmed nâm

Zaviyenin harap ve mezbelelik haline gelmesinden çok müteessir olan Esîrî Mehmed Efendi “*taleben li-merdâtillâhi te’âlâ*” zâviye odalarının duvarlarını, çatısını ve diğer müştemilatını tamamen elden geçirerek tamir ettirmiş ve kendi mülkü haline gelmesinden sonra burayı vakfetmiştir. Vakıfla ilgili şartlarını ise şöyle sıralamıştır: Odaların iskân hakkı önceden olduğu gibi Halvetiyye tarikatına mensup fakir müridlere ait olacaktır. Zaviyenin şeyhliğine Üsküdâr’da merhûme Vâlide Sultân Hazretlerinin zâviyesinde şeyh ve mürşid olan Karabâş Hacı Ali Efendi’nin Bursa’ya halife olarak gönderdiği meşihata lâıyk Şeyh Şa’bân Efendi getirilecektir. Şeyh Şa’bân Efendi hayatta olduğu sürece bu görevi ifa edecek, onun vefatından sonra Halvetiyyeden meşihate layık olan başka biri bu görevi üstlenecektir. Vakfın tevliyet görevi (mütevelli) caminin imamı Hüseyin Çelebi’ye verilecek, ondan sonra ise kim imam olursa o mütevelliliğe devam edecektir. Şartlar sıralandıktan sonra Esîrî Mehmed Efendi zikredilen odaları mütevelli’ye teslim, adı geçen şeyhi ve Halvetiyye fakirlerini odalara iskân ettiğini belirtmiş ve zaviyenin kendi vakfı, şeyhe meşrut olan evin ise merhume Âişe Hatun’un vakfı olduğunu belirtmiştir. Dönemin kadısı da vakfın sıhhatine hükmederek vakfiyeyi tescil etmiştir.⁶⁰

Dördüncü vakfiye ile aynı tarihli başka bir belgede, söz konusu zaviye vakfına mütevelli atanmasını içeren bir kayıt bulunmaktadır. Buna göre Esîrî

bir câhil ben berât ettirdim şeyh oldum deyu hilâf-ı şurût vâkıf menzil-i mezbûrun içine girüb onbeş seneden ziyâde zaman menzil-i mezbûrde min gayr-i istihkâk sâkin olub ve nice mevâdi’ini tahrîb etdikden mâ’adâ zâviyeyi dahi ta’tıl ve tahrîb edüb kâbil-i süknâ olmadan kalub harâb ve mezbele olmak ile bu fakir-i pür taksîr”

⁶⁰ “*taleben li-merdâtillâhi te’âlâ zâviye-i mezbûre hücerâtının cümle cidârı ve sukûfunu ve müştemilât ve mütemmimâtını ve levâzım ve muhâtını müceddeden binâ etdirüb cümle ebniye-i mücedded ve mülküm oldukdan sonra ebniye-i müceddedeyi vakf etdim ve ke’l-evvel hücerâtın süknâlarını fukârâ-yı halvetiyyeye ve meşihatını Üsküdâr’da merhûme Vâlide Sultân Hazretlerinin zâviyesinde şeyh ve mürşid olan Karabâş Hacı Ali Efendi’nin Bursa’ya Halife gönderdiği meşihata lâıyk Şeyh Şa’bân Efendi’ye hayâtda oldukça ondan sonra fukârâ-yı Celvetiyye’den meşihata lâıyk ve ehil olanlar ve hasbî tevliyetini câmi-i mezbûrun evkâfi mütevellisi Hacı Mustafa’ya hasbî nezâretini câmi-i mezbûrun imamı Hüseyin Çelebi’ye bunlardan sonra her kim imam olursa ve mütevelli olursa onlara şart etdim ve hücerât-ı mezbûreyi mütevelli-i mersûme teslim edüb ve şeyh-i mezbûr ile fukârâ-yı halvetiyyeyi hücerâtda iskân etdim zâviye-i mezbûre benim vakfımdır ve şeyhe meşrut olan menzil-i mezbûr merhûme Âişe Hâtûn’un vakfidir deyüb a’lâ-yı kitâbı tevsî’-i müstetâbî ile Muvakki’ olan Hâkim-i hâsim.... dahi vakf-ı mezbûrun sıhhatine hükmetmekle”*

Mehmed Efendî'nin vakfettiği zaviyeye bitişik zaviye şeyhine meşrut merhume Âişe Hatun'un vakfı olan ev ile daha önce camide imam olan merhûm Ahmed Çelebi'nin vakfı ve geliri zâviye şeyhine meşrût olan Çalle Pazarı karşısında yer alan bir arpacı dükkânının mütevellileri olmadığından adı geçen caminin *evkâf-ı* mütevellisi el-Hâc Mustafa'nın bahsi geçen ev ve dükkâna müteveli olarak tayin edilmesinin vakfa her yönüyle faydalı olacağı belirtilerek bu görev ona tevdi edilmiştir. Eğer zâviye şeyhi kendisine meşrut evde sâkin olmazsa bu ev ile dükkânın kiraya verilmesi, elde edilecek gelirle şeyhe ve zâviyede sâkin olan fukarâya yeteri kadar mum alınmasına ve fazla kalırsa bu parayı müteveli el-Hâc Mustafa'nın sâir ihtiyaçlara sarf etmesine de izin verilmiştir.

5. 22 Zilkade 1089/5 Ocak 1679 tarihli bu vakfiye Mevleviyye tarikatı mensupları için tesis edilmiştir.⁶¹ Bir önceki vakfiyede olduğu gibi bu vakfiyede de Esîrî Mehmed Efendî'nin bu vakfı kurmasına sebep olan olay kısaca anlatılmakta, daha sonra asıl konuya geçilmektedir.

Bilindiği üzere İslâm hukukuna göre insanlar mallarının üçte birini vasiyet etme hakkına sahiptirler.⁶² Bir kişinin servetinden bir kısmını herhangi bir mesele için vasiyet etmesi halinde bu şahsın vefatından sonra mirası taksim edilmeden önce vasiyete konu olan meblağ ve diğer bazı masraflar terekeden çıkarılmakta ve kalan metrukât varisler arasında taksim edilmektedir. Eğer vasiyet var ise tereke kaydının sonunda söz konusu vasiyetin konusu ve ödenecek meblağ zikredilmektedir.

Çeşmeci el-Hâc Mehmed henüz hayatta iken vefatından sonra terekесinden ayrılmak üzere yaşadığı şehir olan Bursa'daki Mevlevihâne kалан fukarâya et parası (lahmiyye) olarak iki yüz elli kuruş verilmesini vasiyet etmiştir. Vasiyetini kaydettiren Mehmed, bir müddet sonra vefat edince vasiyete konu olan meblağın alınması için terekеси hesaplanmış, fakat mirasın üçte biri vasiyet edilen meblağa yetmemiştir. Zira üçte birlik kısım ancak yüz on kuruşa ulaşmıştır. Bunun üzerine Esîrî Mehmed Efendi devreye girerek hâlâ Mevlevihâne şeyhi olan Şeyh Mehmed ibn Şeyh Sâlih, Derviş Mehmed, Derviş Sâlih, Derviş Aşçı, Derviş Hüseyin, Derviş Osmân, Derviş Müteveli Mehmed, diğer Derviş Mehmed ve orada hazır bulunan diğer şahıslar huzurunda bir esedi kuruşun yüz yirmi akçe, bir Mısır parasının üç akçe, kırk Mısır parasının ise bir esedi kuruşa rayiç olduğu

⁶¹ B.Ş.S., B112/51a.

⁶² Merginânî, Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedî*, Mısır t.y., IV, 236; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, Nesil Yayınları, İstanbul 1996, III, 67.

1089/1679 yılında yüz elli esedî kuruşa tekabül eden altı bin Mısır parasını vakfettiğini beyan etmiştir.⁶³ Vakıfla ilgili şartlarını ise şöyle sıralamıştır: Bu para Mevlevî dervişleri için kurulan vakıfların mütevellisi kim ise ona teslim edilecek, onun vasıtasıyla para yıllık yüzde onla işletilecek, elde edilen gelirle her gün yeterli miktarda et alınacak, pişirilecek ve fakir Mevlevîlere dağıtılacaktır. Her gün koyun eti alınması şart değildir. Bazen koyun, bazen keçi bazen de sığır eti alınacak ve böylece etin alınmadığı bir gün olmayacaktır.⁶⁴ Söz konusu gelir yalnızca fukaranın et masrafına tahsis edilecektir. Bunun dışında tek bir kuruş bile başka bir şey için harcanmayacaktır.⁶⁵ Vakfın mütevelliliğine Mevlevîlerle ilgili vakıfların mütevellisi kim ise o tayin edilecektir. Mevlevî dergâhının şeyhleri, tekkede ikamet eden dervişler ve diğer Mevlevîler vakfın nâzırı olacaklardır.

Şartlarını tamamlayan ve vakfiyeye kaydettiren Esîrî Mehmed Efendi zikredilen meblağı Mevlevî tekkesinin diğer vakıflarına da müteveli olan Dervîş Mehmed bin Abdülhalim'e teslim etmiştir.

Esîrî Mehmed Efendi'nin elimizdeki 1 Zilhicce 1090/3 Ocak 1680 tarihli son vakfiyesi kendi doğup büyüdüğü mahalle için daha önce yaptığı hizmetlerin özetlenmesiyle başlamış ve bu hizmetlerden eksikliği hissedilen bir hususa yönelik tesis edilen bir vakıfla ilgilidir.⁶⁶

Vakfiyenin başlangıcında Mehmed Efendi, "*Medine-i Bursa mahallâtından Sağrıca Sungur Mahallesi Mescidi hareminde ve merhûme vâlidem Fatıma Hâtun ve merhum birâderim Ali medfûnlar olub ve neşv-ü nemâm dahi mahalle-i mezbûrede olmak ile ahâlisinin avârız-ı dîvâniyye ve tekâlif-i örfiyeleri için beş yüz esedi guruş vakf ve müteveli nasb ve ta'yîn ettiğim el-Hâc Vildân ibn el-Hâc Mehmed'e teslim edip vakfiyesini dahi mezbûr el-Hâc Vildan'a verüb ve mescid-i mezbûrun ve*

⁶³ "işbu sene tis'un ve semânîne ve elf târihinde beyne'n-nâs esedi guruş yüzyirmi akçeye ve Mısır parası üçer akçeye ve kırk Mısır parası bir esedî guruşa râyic olmak ile yüzeli esedî guruş olmak üzere altıbin para-i Mısırî mâlından ihrâc ve liecli'l-vakf ifrâz edüb"

⁶⁴ "ve şöyle şart eyledim ki meblağ-ı mevsûf ve ma'hûd rehn-i kavî ve kefil-i meli ikisinden biri ile Mevlevîler fukarâsının evkâflarına her kim müteveli olursa onun yediyle onu onbir ribh ile istirbâh ve istiğlâl olunub hâsıl olan ribhinden beher yevm fukarâ-yı Mevlevîyyeye it'âm için kifâyet mikdârı lahm iştirâ ve tabh olunub fukarâ-yı Mevlevîyyeye it'âm oluna ve beher yevm koyun eti iştirâ olunmak iltizâm olunmaya. Gâh koyun eti gâh keçi eti gâh sığır eti iştirâ olunub bir gün et alınmamak olmaya."

⁶⁵ ve meblağ-ı mevsûf ve ma'hûdun ribhi ancak fukarânın lahmiyelerine sarf oluna. Sâir masârifâ bunun ribhinden bir habbe sarf olunmaya"

⁶⁶ B.Ş.S., B75/42b.

minâresinin binâ ve meremmetine muhtâc olan mevziini cemî'an binâ ve meremmet ettirdüb ve kendim için bir türbe binâ ettirdüb" diyerek dört yıl kurduğu vakfın içeriğini özetlemiştir. Burada verdiği bilgilerden daha önceki vakfiyelerinde bahsedilmeyen hizmetlerinin olduğu da anlaşılmaktadır. Nitekim önceki vakfiyelerde minare yapımından bahsedilmemektedir. Ayrıca kendisi için yaptırdığı türbe hususu da burada daha açık olarak zikredilmiştir. Anne ve babasına ilave olarak kardeşi Ali'nin de Sağrıçı Sungur Mescidi kabristanında medfun olduğu bu vakfiyede belirtilmiştir.

Esîrî Mehmed Efendi zikredilen hizmetlerle ilgili vakıf tesis ettiğini ancak Sağrıçı Sungur Mescidi imamının ikamet edeceği vakıf bir ev olmaması sebebiyle hizmetini gereği gibi ifa edemediğini belirterek oturma hakkı imama ait olan bir evin tedarik edilmesinin son derece önemli olduğunu ifade etmiştir.⁶⁷ Bu önemli ihtiyacı karşılamak üzere aynı mahallede mescide yakın olan bir tarafı Beyhan Hatun'un mülkü, bir tarafı anayol, diğer iki tarafı ise Tekbîrî el-Hâc Mehmed mülküne bitişik olan "*dâhiliyesi bir bâb beyt-i ulvîyi ve bir sundurmayı ve iki bâb beyt-i süfliyi ve bir sa'yeyi ve bir zîr-i zemîni ve bir fırını ve biri Gökdere ve biri Pınarbaşı iki yerde mâi câriyi ve bir kenifi ve hadîka zât-ı eşcâr-ı müsmire ve ğayr-i müsmireyi muhtevî ve müştemil olan*" bir evi sahibi olan el-Hâc Fazlullah Ağa bin Yunus'tan iki yüz esedi kuruşa satın almış ve bu evi vakfetmiştir. Daha sonra vakıfla ilgili taleplerini kayda geçiren Esîrî Mehmed Efendi şartlarını şöyle sıralamıştır:

"Vakfedilen evde hayatta olduğu müddetçe Mescidin hâlen imâmı olan Kadızâde el-Hâc Ahmed Halife ikamet edecek ve ömrü boyunca akşam ve yatsı namazlarını cemaatle kıldıracaktır. Ayrıca imam efendi her gece bir kere Tebâreke Sûresi'ni okuyub sevâbını babam merhûm Abdülhalim Efendi ile benim ruhuma hibe edecektir. İmam Efendi evde kendisi oturacak ve başkasına kiraya vermeyecektir. Ayrıca adı geçen imam el-Hâc Ahmed Halife ve ondan sonra mescide imam olanlar yatsı namazını kılıverdikten sonra mihrabda iken bir kere Amenerresulü'yü okuyup sevabını mescidin haremindedir medfun olan vâlidem merhûme Fatıma ile birâderim Ali'nin ruhlarına hibe edeceklerdir." Şartlarını kaydettiren Esîrî Mehmed Efendi evi müteveli el-Hâc Mustafa bin el-Hâc Mustafa'ya teslim etmiştir.

Bunların dışında Esîrî Mehmed Efendi'nin tesbit edilen son iki hayratından ilki su hizmetlerine, ikincisi ise Hamam Tekke'nin giderlerine yönelik tesis ettiği vakıflarıdır. Bu vakıfların vakfiyeleri temin edilememiştir.

⁶⁷ "lâkin mescid-i mezbûrun imamına meşrût bir vakf-ı sekene olmamağla imâm olan kemâ yenbağî edâ-i hizmet edemedikleri ecilden süknâsı imama meşrût bir sekene tedârik olunmak ehemmi-i mühimmâtdan olmak ile"

Ancak vakıf muhasebe kayıtları arasında söz konusu vakıflarla ilgili bilgiler yer almaktadır. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nde mevcut olan vakıfların her yıl muhasebeleri yapılmakta ve bu vakıfların gelir-gider ve diğer hususlarıyla ilgili bilgiler defterlere kaydedilmekteydi. Vakıf muhasebe defterinde vakıfların ana sermayelerinin ne kadar olduğu, bu sermayelerinden bir yıl içerisinde ne kadar kazanç sağladıkları, ne gibi harcamalar yaptıkları ve sermayeyi kimlere kredi olarak dağıttıkları gibi bilgiler ayrıntılı olarak yer almaktadır. Bursa'nın değişik zaman dilimleriyle ilgili çok sayıda vakıf muhasebe defteri vardır. Bu defterlere göz atıldığında hemen hepsinde farklı hizmetlere yönelik yüzlerce vakfın tesis edildiği müşahede edilmektedir. Örneğin Bursa Şer'iyye Sicilleri arasında yer alan 1775 tarihli B208 ve 1790-91 tarihli B240 nolu defterlerden ilkinde 528, ikincisinde ise 496 vakfın muhasebesi yapılmıştır.⁶⁸

Osmanlı toplumunda su hizmetleriyle ilgili kurulan vakıfların önemli bir yeri vardır. Diğer şehirlerde olduğu gibi Bursa'da da su hizmetlerine yönelik çok sayıda vakıf tesis edilmiştir. Daha önce yaptığımız bir çalışmaya göre 1775 tarihinde Bursa'da doğrudan sularla ilgili 36 adet vakıf vardır. Ayrıca başka amaçlarla tesis edilmiş ancak içinde çeşme, suyolları gibi hizmetler için fon ayıran vakıfların sayısı da az değildir.⁶⁹ Vakıf muhasebe defterleri içerisinde Esîrî Mehmed Efendi'nin tesis ettiği bir su vakfının muhasebesi de vardır. Söz konusu vakıf Daye Hâtûn Mahallesi suyollarının tamiri için tesis edilmiştir.⁷⁰

Suyollarının tamiratıyla ilgili yapılacak çalışmalar için düzenlenen bir listede 1761 yılında Bursa sularının listesi hazırlanmıştır. Yüz on suyun isminin sıralandığı listede Esîrî Mehmed Efendi suyu da "Âb-ı Müftî Esîrî Efendi" adıyla yer almıştır.⁷¹

Su vakfının muhasebe kaydından vakfın anaparasının yüz doksan kuruş olduğu anlaşılmaktadır.⁷² Bu paranın bir yıl işletilmesiyle elde edilen yirmi üç buçuk kuruş on paranın yedi kuruşu Daye Hâtun Mahallesi suyollarının tamiri, on iki buçuk kuruşu tamirat ve bakımı yapan çeşmeci, üç buçuk

⁶⁸ Ali İhsan Karataş, "Bursa Suları ve Su Vakıfları" *U.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XVII (2008/II), s. 388.

⁶⁹ Geniş bilgi için bk. Karataş, "Bursa Suları ve Su Vakıfları", s. 379-417.

⁷⁰ B.Ş.S., B208/57a. Aynı mahallenin suyolları için tesis edilen başka vakıflar da vardır. Örneğin Hacı Abbas Dâye Hâtûn Mahallesi Suyolları için 540 kuruş ana sermayesi olan ve yıllık 67.5 kuruş gelir olan bir vakıf kurmuştur. B.Ş.S., B208/38b.

⁷¹ B.Ş.S., B195/82a; Karataş, "Bursa Suları ve Su Vakıfları", s. 398.

⁷² 22.800 akçe (Bir kuruş 120 akçeye tekabül etmektedir.)

kuruşu mütevellî, kırk beş akçesi muhasebe, kırk beş akçesi de diğer masraflara harcanmıştır. Söz konusu vakfın ana sermayesini, harcama kalemlerini ve kimlere borç olarak verildiğini gösteren muhasebe kaydı şöyledir:⁷³

"Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât-ı vakfi'l-merhûm Esîrî Mehmed Efendi berâ-yı ta'mîr-i mecrâ-yı âb-ı mahalle-i Dâye Hâtûn der-Bursa der-zamân-ı Halil Efendi el-mütevellî bi'l-vakfi'l-mezbûr fî gur-re-i Muharremi'l-harâm sene 1189 ilâ gâyeti Zi'l-hicce'ti'ş-şerîfe li's-seneti'l-merkûme"

Asl-ı mâl-ı vakf	190 guruş
Murâbaha fi sene kâmile	23,5 guruş 10 para
Minhâ el-mesârif:	
Berâ-yı ta'mîr-i mecrâ-yı âb	7 guruş
Vazîfe-i çeşmeci	12,5 guruş
Vazîfe-i mütevellî	3,5 guruş
Harc-ı muhâsebe	45 akçe
Mesârif-i müteferrika	45 akçe
Yekûn mesârif:	23,5 guruş 10 para

Vakf-ı mezbûrun zimemleridir.

Der-zimmet-i Şahin Emir-zâde kızı Şerife Hâtun Mahalle-i Dâye Hâtûn	50 guruş
Der-zimmet-i ...(?) damadı Molla Mustafa mahallede	30 guruş
Der-zimmet-i Ömer Dede oğlu Hüseyin Karye-i Timurci	50 guruş
Der-zimmet-i Dolabcı Molla Mehmed bin Mustafa Mahallede	50 guruş
Der-zimmet-i Hacı Ömer zevcesi Mahalle-i Bedreddîn	10 guruş

Yekûn zimem **190 guruş**

Esîrî Mehmed Efendi'nin Muhasebe defterlerinden varlığına muttali olduğumuz diğer bir hayır hizmeti de Ali Paşa-Araplar Mahallesi'nde yer alan Hamam Tekke'nin giderleri için tesis ettiği vakıftır.⁷⁴ Muhasebe kaydındaki masraf listesine bakıldığında iki yüz yetmiş beş kuruş ana sermayesi olan vakfın yirmi yedi buçuk kuruşluk yıllık geliri tekkenin imamı, müezzini, kayyımı, mum ve yağı için harcanmıştır. Söz konusu

⁷³ B.Ş.S., B208/57a.

⁷⁴ Hamam Tekke önceden Alipaşa Hamamı iken harap olmuş, 1627 yılında Şeyh Ahmed Efendi burayı satın alarak tamir etmiş ve Kadirî tarikatı için zaviyeye çevirmiştir. Dergâhın kurucusu Şeyh Ahmed'in İstanbul Tophane'de bulunan Kadirîhane şeyhi İsmail Rûmî'ye intisap etmesi sebebiyle buraya İsmail Rûmî Tekkesi de denilmiştir. Bk. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, II, 177; Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Gaye Kitabevi, Bursa 2000, s. 128; Hamam Tekke Camii için kurulan vakıf muhasebesi için bkz: B.Ş.S., B208/35b.

vakfın giderlerini ve anaparanın kimlere borç olarak verildiğini gösteren muhasebe kaydı şöyledir:⁷⁵

Muhâsebe-i mahsûlât ve ihrâcât-ı vakfî'l-merhûm Esîrî Mehmed Efendi el-Müftî sâbîkan berâ-yı şem'i 'asel berâ-yı ruğan-ı zeyt der-zâviye-i Hamâm Tekye der-Burûsa der-zamân-ı Molla Feyzullah el-mütevellî bi'l-vakfî'l-mezbûr fî gurre-i Recebi'l ferd sene 1181 ilâ gâyeti Cümâde'l-âhire

Asl-ı mâl-ı vakf	275 guruş
Murâbaha fi sene kâmile	27,5 guruş
Minhâ el-mesârif:	
Vazîfe-i İmâm	200 akçe
Vazîfe-i Müezzîn	200 akçe
Vazîfe-i Kayyim	200 akçe
<i>Berâ-yı şem'i 'asel ve ruğan-ı zeyt</i>	16 guruş
Vazîfe-i Mütevellî	5 kuruş
Harc-ı muhâsebe	90 akçe
Mesârif-i müteferrika	90 akçe
Yekûn mesârif:	27,5 guruş
Vakf-ı mezbûrun zimemleridir.	

Der-zimmet-i Keresteci Abdullah Mahalle-i Ali Paşa	60 kuruş
Der-zimmet-Boduroğlu Zevcesi Şirîne Mahalle Sivâsiler	65 kuruş
Der-zimmet-i Derzi Mahalle-i Ca'fer Hoca	150 kuruş
Yekûn zimem	275 kuruş

Esîrî Mehmed Efendi'nin vakıflarının kuruluş tarihleri, vakfettiği menkul ve gayrimenkulleri, bunlardan elde edilecek gelirler ve sarf edilecek yerleri bir tablo halinde göstermek istediğimizde aşağıda tablo ortaya çıkmaktadır:

	Kuruluş tarihi	Vakfedilenin cinsi ve miktarı	Amacı
1	Gurre-i Cemâziye'l-evvel 1086 / 24 Temmuz 1675	500 esedi kuruş (60.000 akçe)	Sağrıncı Sungur Mahallesi avâriz vakfı
2	Evahir-i Şevvâl 1088 / 21 Aralık 1677	150 esedi kuruş (18.000 akçe)	Sağrıncı Sungur Mahallesi Camii
3	Gurre-i Zilkâde 1089 / 15 Aralık 1678	Dört dükkân	Sağrıncı Sungur Mahallesi Camii
4	5 Zilkâde 1089/	Zâviye	Halvetiye Tarikatı mensupları

⁷⁵ B.Ş.S., B195/80a; B199/56b.

	19 Aralık 1678		
5	22 Zilkâde 1089/ 5 Ocak 1679	150 esedi kuruş (6.000 Mısır parası)	Mevleviye Tarikatı mensupları
6	01 Zilhicce 1090/ 3 Ocak 1680	Bir ev (200 esedi kuruşa satın alınmış)	Sağrııcı Sungur Mescidi imamı
7	?	190 kuruş (22.800 akçe)	Dâye Hâtûn Mahallesi suyollarının tamiri
8	?	275 guruş (33.000 akçe)	Hamâm Tekke'nin ihtiyaçları

IV- Şühûdu'l-hâl

Diğer vakfiyelerde olduğu gibi Esîrî Mehmed Efendi'nin vakıflarına ait vakfiyelerin son kısımlarında da vakıfların tesis ve vakfiyelerin tescil edilmesine şahitlik yapan şahısların isimleri yer almıştır. *Şühûdu'l-hâl* denilen bu şahısların özelliği vakfı kuran kişinin sosyal statüsüne göre farklı olabilmektedir. Nitekim Esîrî Mehmed Efendi'nin ilmiye sınıfına mensup olması özellikle de hayatının bir döneminde şeyhülislamlık makamında bulunması vakıflarının şahitlerinde kendini göstermiştir. Zira vakıfların kurulduğu yıllarda kadı, müderris, imam, esnaf gibi şehrin ileri gelenleri onun şahitleri arasındadır. Şahitlerden bazıları bir vakfiyede zikredilirken bazıları ise birden çok vakfiyede *şühûdu'l-hâl* olarak yer almışlardır. Mehmed Efendi'nin vakıflarının şahitlerinin kimlerden oluştuğunu ve kimlerin hangi vakfiyelerde isimlerinin geçtiğini şöyle tablolaştırabiliriz.⁷⁶

	Adı-Ünvanı	Mesleği- Görev yeri	V1	V2	V3	V4	V5	V6	V7	V8
1.	Ahmed Efendi bin Abdulfettâh	Sultâniyye Medresesi'nde Müderris	X							
2.	Umdetü'l-mevâlf'i'l-fihâm Mehmed Efendi bin el-Mevlâ el-Merhûm Mahmûd Efendi	Eski Medine Kadısı	X							
3.	Muhhu'l-mevâlf'i'l-'izâm Receb Efendi bin	Eski Tokat Kadısı	X							

⁷⁶ Yukarıda yedi ve sekiz nolu olarak ele alınan vakıfların vakfiyeleri olmadığı için *şühûdu'l-hâl*i yoktur. Bu vakıflar vakıf muhasebe kayıtlarından tesbit edilmiştir.

	el-Hâc Abdülkâdir									
4.	Umdetü'l- müdürrisi'l-kirâm Abdürrahman Efendi bin Mevlâ el-Merhûm el-mütekâid 'an kazâ-i Mekke el-müşerrefe Ahmed Efendi	Murâdiye Medresesi'nde Müdürris	X							
5.	Umdetü'l- müdürrisi'l-kirâm Mehmed Efendi bin Fâhru'l- müdürrisi'l-kirâm Abdurrahman Efendi	Hoca Rüstem Medresesi'nde Müdürris	X							
6.	Fâhru'l- müdürrisi'l-kirâm Mustafa Efendi bin Bayrâm	İsa Bey Medresesi'nde Müdürris	X							
7.	Zübdetü'l- müdürrisi'l-izâm es-Seyyid Mehmed Efendi eş-şehîr(?)	İvaz Paşa Medresesi'nde Müdürris	X							
8.	Umdetü'l-emâsil Receb Efendi bin Resül	Gazi Hüdâvendigâr Câmii Hatibi	X		X	X	X	X		
9.	Fâhru'l-akrân el- Hâc Mehmed Efendi bin el-Hâc Şa'bân	Müdürris ve imâm	X							
10.	Hasan Çelebi bin el-Hâc Mustafa	Bezzâz	X							
11.	el-Hâc Mehmed bin el-Hâc Seyyid Ahmed	---	X	X						
12.	el-Hâc Ebu Bekir bin el-Hâc Mustafa	Bezzâz	X							
13.	Mehmed bin el- Hâc Mehmed	---	X							

14.	Hasan bin el-Hâc Mehmed	Yorgancı	X	X				X		
15.	Mustafa Çelebi bin Mehmed	Talebe (tâlibu'l-ilm(?))	X							
16.	Hacı(?) Mehmed bin el-Hâc Mehmed	Bezzâz	X	X				X		
17.	İbrahim Efendi ibn Yunus	Veliyyü'dîn Ahmed Paşa Medresesi'nde Mûderris		X						
18.	el-Hâc Fazlullah ah-i İbrahim Efendi el-mezbûr	---		X						
19.	el-Hâc Ahmed bin el-merhûm Receb Efendi	Kadı		X						
20.	el-Hâc Vildan Çelebi ibn El-Hâc Mehmed	----		X	X			X		
21.	Mustafa Çelebi ibn el-Hâc Mehmed	---		X	X					
22.	Abdullah Çelebi ibn el-Hâc Seyyid Ahmed	---		X						
23.	Mehmed Çelebi ibn Mustafa Debbâgzâde	---		X						
24.	Mustafa bin Hüseyin (el-mevlâ sâir evkâfi'l-mecid el-mezbûr)	Vakıf çalışanı		X						
25.	Cevzî Mehmed Efendi ibn el-Hâc Şa'bân	İmâm ve Nâib		X		X	X			
26.	Ahmed bin Mustafa	Müezzin		X						
27.	Hüseyin bin el-Hâc Ali	Kayyım		X						
28.	Mustafa Çelebi ibn Mehmed	Ulu Cami'de müezzin		X						

29.	Mehmed bin Abdullah	Bezzâz		X						
30.	Halil bin Veli	----		X						
31.	Mustafa Çelebi ibn el-Hâc Abdurrahman	----		X						
32.	Ali bin Mustafa	----		X						
33.	Mehmed Efendi	Müfti Ahmed Paşa Medresesi'nde Müderris			X	X	X	X		
34.	Ali Çelebi bin el- merhûm İsmail Efendi	Mahkeme Kâtibi			X	X	X	X		
35.	Receb Halife bin Hızır	Karaşeyh Mescidi'nde Müezzin			X	X	X	X		
36.	es-Seyyid Hüseyin Çelebi bin el-Hâc Hüdâverdi	----			X	X	X	X		
37.	Mühreci Mehmed Hoca	----			X	X				
38.	Es-Seyyid Nasruddin çelebi bin es-Seyyid Mehmed	----								
39.	Münâd el-Hâc Mehmed	----								
40.	el-Hâc Mustafa bin Hacı Mustafa	----			X			X		
41.	El-Hâc Fazlullah	Vakfın Kethüdâsı			X		X			
42.	El-Hâc Yusuf (tâbî'ü'l-vâkıf / tâbî'ü Şeyhülislâm el-mezbûr)	Vakıf çalışanı			X		X			
43.	El-Hâc İbrahim (tâbî'ü'l-vâkıf / tâbî'ü Şeyhülislâm el-mezbûr)	Vakıf çalışanı			X		X			
44.	el-Hâc Mustafa	Mimâr vekili				X				
45.	el-Hâc İbrahim	el-mu'temed				X				

46.	Hüseyin Çelebi	İmâm								
47.	es-Seyyid Nureddin Çelebi bin es-Seyyid Mehmed eş-Şehîr bi Küçük mîrzâde	----					X			
48.	Mustafa Çelebi	Konevî zâde Mahallesinde İmâm			X		X			
49.	Mehmed Halife bin Mehmed	İmâm								
50.	el-Hâc Ahmed tâbî' u'l-vâkıf	----					X			
51.	Mehmed Çelebi bin Hasan el- İmâm eş-şehîr Bayırcızâde	----						X		
52.	el-Hâc Yusuf	Mahkeme Kâtibi ve imâm (?)						X		
53.	Mehmed Halife bin Üveys (?)	İmâm						X		

V- Diğer Hizmetleri

Esîrî Mehmed Efendi'nin doğup büyüdüğü ancak daha sonra sürgün olarak geldiği Bursa'nın öncelikle ilim ve kültür hayatına önemli katkıları olmuştur. Bursa'da iken evini dâru'l-hadis yaparak hayatını ilim erbabına ders vermekle geçirmiş ve pek çok kişinin ilim tahsil etmelerini sağlamıştır.⁷⁷

Arşiv vesikalarından Esîrî Mehmed Efendi'nin yukarıda içeriklerini verdiğimiz vakıflarından başka hayır hizmetlerinin olduğu da anlaşılmaktadır. Bunlardan birisi Bursa Gökdere üzerinde olan Tatarlar köprüsüyle ilgili bir davanın kaydında görülmektedir. Davada, pek çok Bursalı mahkemede Tatarlar Köprüsü'nün etrafında sonradan kanuna aykırı olarak inşa edilen dükkân, kahvehane, oda, sofa, ahır gibi yapılar sebebiyle şehre yüklü arabaların giremediği gerekçesiyle şikâyetçi olmuşlar ve söz konusu yapıların yıkılmasını istemişlerdir. Yapılan incelemelerden sonra

⁷⁷ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, IV, 223; Silahdar Fındıklılı Mehmet Ağa, *Nusretnâme*, II (Fasikül I), 209-210. Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, III, 289; Altınsu, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, s. 105.

davacıların haklı oldukları görülmüş ve şikâyete konu olan mekânların yıkılmasına karar verilmiştir. Bu davayla ilgili kaydın baş kısmında “Mahrûse-i mezkûrede Gökdere nâm nehir üzerinde vâki’ cisir-i Tatarlar demekle meşhûr cisre varılub akd-i meclis-i âlî olduk da cisir-i mezbûr murûr-ı eyyâm ve gürûz-ı a’vâm ile harâb ve inhidâme karîb olduğunu ashâbu’l-hayrât ve’l-hasenât sâbikan Meşâyîhu’l-İslâm Müftiyyü’l-Enâm olan Sultânü’l-Ulemâi’l-‘izâm Burhânü’l-Fudelâi’l-Kirâm Mehmed Efendi ibn el-Merhûm Abdülhalim Efendi el-Bursevî Hazretleri müşahede ettiklerinde hasbeten lillahi teâlâ ve taleben li rızâihi malından **seksen bin akçe** harc ve sarf ve cisir-i mezbûri ta’mir ve tecdîd ettikten sonra tekabbelallahu teâlâ hayrahu ve dâ’afe ecrâhu” ifadeleri yer almaktadır ki bundan Esîrî Mehmed Efendi’nin seksen bin akçe harcıyarak adı geçen köprüyü tamir ettirdiği anlaşılmaktadır.⁷⁸

VI- Kızının Vakfiyesi

Yukarıda da ifade edildiği üzere biyografi kitaplarında Esîrî Mehmed Efendi’nin devlet kademelerindeki görevleri, ilmî şahsiyeti, hayırseverliği ve eserlerinden bahsedilirken hanımı ve çocukları gibi ailevî bilgilerine yer verilmemektedir. Bu sebeple kaç çocuğunun olduğu hakkında malumat sahibi değiliz. Bir eserden bahsedilirken kendisi gibi ulemadan olan bir oğlunun olduğuna yukarıda değinilmişti.⁷⁹ İstanbul Şer’iyye Sicilleri içerisinde yer alan bir vakfiyenin giriş kısmındaki “sâbikan Şeyhülislâm olduğundan sonra vedâ’-ı âlemü’l-fânî eden merhûm ve mağfûrun-leh Bursevî Mehmed Efendi’nin kerîme-i mükerremeleri olan fahrü’l-muhadderât tâcü’l-mekânât sâhibetü’l-hayrât ve’l-hasenât tâlibetü’s-sadakât ve’l-meberrât Fâtıma Hâtun hazretleri” ifadesinden de Fatma Hatun adında bir kızının olduğu anlaşılmaktadır.⁸⁰

Fatma Hatun, İstanbul’da Molla Aşkî mahallesinde içerisinde dört oda, bir mahzen, bir fırın, bir muhavvata bahçe ve tuvalet, dışında bir oda, bir kule, su kuyusu ve bahçesi olan bir ev, Keçeci Piri Mahallesi’nde binâ eylediği altı odalı bir ev ve Tercüman Yunus Mahallesi’ndeki dört odalı bir ev olmak üzere farklı mahallelerde bulunan değişik büyüklükteki üç evini vakfetmiştir.⁸¹

⁷⁸ B.Ş.S., B75/17a; Kepcioğlu, *Bursa Kültüğü*, IV, 256.

⁷⁹ Oğlu Abdülbâki Efendi ve eseri “Mîzanü’l-Müddeiyyen fi-İkâmeti’l Beyyineteyn” hakkında makalenin ilk kısmında bilgi verilmiştir.

⁸⁰ *İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102/M. 1691)*, XX, 142.

⁸¹ “müvekkil-i mûmâ-ileyhâ Fâtıma Hâtun silk-i mülk-i sahihinde münselik ve münderic olup, Dârü’l-hilâfeti’l-aliyye Kostantiniyye el-mahmiye’de Molla Aşkî Mahallesi’nde vâki’ bir taraftan Receb Beşe mülkü ve bir taraftan Yedekci

Fatma Hatun'un vakfiyesine kaydettirdiği şartlar şöyledir: Zikrolunan evler mütevellî aracılığıyla kiraya verilecek, elde edilecek gelirle günlük ikişer akçe ücretle İstanbul'da Bâzergân Mescid-i şerifinde Kur'an-ı Kerim'den her gün yedi cüz okunacaktır. Okunan cüzlerden hâsıl olacak sevabın taksimatı ise şöyle yapılmıştır: Cüzlerden birinin sevabı Hz. Muhammed (sav)'in ruhuna, dört cüzün sevabı dört halifenin ruhlarına, bir cüzün sevabı kendi ruhuna ve bir cüzün sevabı da anne-babasının ruhlarına hibe edilecektir.⁸² Vakfın tevliyeti için günlük üç akçe ödenecek ve hayatta olduğu müddetçe bu görev kendisinde olacak, vefatından sonra evladına, daha sonra onların evladına ve onlardan sonra da yine onların evladına tevdi edilecek, daha sonra zamanın kadısının kararıyla bu görev başka birine devredilecektir.

Sonuç

Çocukluğundan beri iyi bir tahsil gören Esîrî Mehmed Efendi hayatı boyunca farklı şehirlerde pek çok medresede müderrislik ve kadılık yapmış, ilmî birikimini paylaşmış ve netice de Osmanlı Devleti'nde ilmiye sınıfının başı olan şeyhülislamlık makamına kadar yükselmiştir. Bu görevleri ifa etme sırasında zaman zaman bürükraşinin entrikaları içerisinde kendini bulmuş, esir olmuş ve hayatının birkaç yılını esaret altında geçirmiş, değişik suçlamalarla görevden azledilmiş, hatta cezalandırılarak sürgüne

Mehmed mülkü ve iki tarafından tarîk-i âm ile mahdûd dâhiliyesi dört bâb fevkânî oda ve mahzen ve fırın ve mahavvata ve hadîka ve kenîf ve hâriciyesi tahtânî bir bâb oda ve kule ve bîr-i mâi ve hadîkayı müştemil menzilin ve yine mahmiye-i mezbûrede Keçeci Pîri Mahallesi'nde vâkî' bir taraftan Bogasiçi mülkü ve bir taraftan imâma meşrûta vakıf menzil ve bir taraftan İsmihân Hâtun mülkü ve bir taraftan tarîk-i âm ile mahdûd mü- ceddeden binâ eylediği altı bâb odaları müştemil mülk menzilin ve mahmiye-i mezbûrede Tercüman Yunus Mahallesi'nde vâkî' etrâf-ı erba'ası şeyhe meşrûta menzil ve eş-Şeyh Ömer Efendi vereseşi mülkleri ve Şaban Efendi Vakfı'nda sulehâya meşrûta menzil ve tarîk-i âm ile mahdûd müceddeden binâ eylediği tahtânî dört bâb odaları müştemil mülk menzilin hasbeten lillâhî'l-hamîd ve taleben li merzâtî'r-rabbî'l-ehad vakf-ı sahih-i muhalled ve habs-i sarîh-i müebbed ile vakf ve habs edip"

⁸² "şöyle şart eyledi ki, zikrolunan menâzil yed-i mütevellî ve ecr-i misli ile âhara îcâr olunup hâsıl olan ücretinden yevmî ikişer akçe vazife ile mahmiye-i mezbûrede Bâzergân Mescid-i şerifinde yedi cüz'-i şerîf vaz' ve kırâat olunup, birinin sevâbını sultân-ı kevneyn ve Rasûlî's-sakaleyn -sallallahu aleyhi ve sellem-hazretlerinin rûh-ı şeriflerine ihdâ olunup ve bir cüz'-i şerîfin sevâbı dahi çehâr-yâr-ı güzîn -rıdvânullahi te'âlâ aleyhim- ervâh-ı şeriflerine ihdâ oluna ve birer cüz'-i şerîfin sevâbı kendi rûhlarına ve bir cüz'-i şerîfin sevâbı dahi vâlideleri rûhuna ihdâ oluna"

gönderilmiştir. Üst kademelerdeki görevlilerin azledilmeleri ve sürgüne gönderilmeleri çoğu zaman haklı veya haksız olmasına bakılmadan siyasî olarak verilen kararlar niteliğindedir. Esîrî Mehmed Efendi'nin durumu da bu husus dikkate alınarak değerlendirilmelidir.

Osmanlı coğrafyasının pek çok yerini dolaştıktan sonra baba ocağı olan Bursa'ya yerleşen Mehmed Efendi, burada evini ilim meclisi haline getirerek talebe yetiştirmeye devam etmiş, şehrin sosyo-ekonomik hayatına katkı yapmıştır.

Mehmed Efendi bazı hizmetlerini tesis ettiği vakıflar aracılığıyla yürütmüştür. Küçük çapta da olsa çok sayıda vakıf kuran Mehmed Efendi, bir vefa örneği olarak bu vakıflarla öncelikle doğup büyüdüğü mahalleyle hizmet etmeye çalışmıştır. Bu amaçla mahallesinin camisi ve avârız vakfı için vakıflar tesis etmiştir. Diğer taraftan kendi mahallesinin dışına taşarak bazen şehrin bozulan köprülerini tamir ettirmiş, bazen de farklı mahallelerdeki fakir fukarayı gözeterek onlara yönelik hayır hizmetlerinde bulunmuştur. Ayrıca Mevleviyye, Halvetiyye ve Hamam Tekke için kurduğu vakıflarla tasavvuf erbabını da hizmetleri arasına dâhil eden Mehmed Efendi, Osmanlı'daki medrese-tekke kavgasına taraf olmadan bir müderrisin ve bir şeyhülislamın her iki kesime de yakın olabileceğini göstermiştir.

Mehmed Efendi yeri gelmiş eksik bir vakfı tamamlamış, yeri gelmiş vasiyetine terekese yetişmeyenlerin eksiklerini gidermiştir. Kurduğu vakıflarla şehir halkına hizmet etmenin yanında pek çok kişiye gelir temin etmiş, aynı zamanda bu vakıflarla öncelikle kendisi, daha sonra ann J. Von Hammer, Osmanlı Devleti Tarihi, (çev: Mehmed Ata)esi, babası, kardeşi gibi yakınlarına da hayır ve dua kapılarının ebediyen açık kalmasını sağlamıştır.

Kaynaklar

Abdurrahman Abdi Paşa, *Vekayi'nâme, Osmanlı Tarihi 1648-1682*, (nşr. Fahri Ç. Derin), İstanbul: Çamlıca Yayınları 2008.

Ahmed Rifat Efendi, *Devhatü'l Meşâyih maa Zeyli*, İstanbul 1293.

Altınbaş, M. Vamık Şükrü, "Fetva Eminleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, III (1964/VIII-IX), s. 220.

Altınbaş, M. Vamık Şükrü, "Fetva Eminleri", *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, III (1964/VI-VI), s. 187.

Altınsu, Abdülkadir, *Osmanlı Şeyhülislâmları*, Ankara: Ayyıldız Matbaası 1972.

B.Ş.S., (Bursa Şer'iyye Sicilleri) B75/17a, 42b; B103/37b; B112/45b, 46a, 51a; B140/96a; B195/80a, 82a; B199/56b; B208/35b, 38b, 57a.

- Bağdatlı İsmail Pasa, *Hediyetü'l-ârifin*, İstanbul: Maarif Vekaleti 1951, c. I.
- Bektaş, İhsan, *Esîrîzâde Abdülbâki Efendi ve İrâde-i Cüz'iyeye Risalesi*, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 2006.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, İstanbul: Matbaa-i Amire 1333.
- Danişmend, İsmail H, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul: Türkiye Yayınevi 1975, c. V.
- ___, *İlmiye Salnamesi*, İstanbul: Matbaa-i Amire 1334.
- İpşirli, Mehmet, "Avârız Vakfı", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, IV, 109.
- ___, "Esîrî Mehmed Efendi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XI, 390-391.
- İsmail Belig, *Güldeste-i Riyâz-ı İrfân ve Vefeyât-ı Dânişverân-ı Nâdiredân*, Hüdâvendigâr Vilâyet Matbaası, Bursa 1287.
- İstanbul Kadı Sicilleri Bâb Mahkemesi 54 Numaralı Sicil (H. 1102 /M. 1691)*, Edt. C. Yılmaz, (Hazırlayan: H. Kılıç-Y. Karaca ve diğerleri), İstanbul: İSAM Yayınları 2011, c. XX.
- J. Von Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, (çev. Mehmed Ata) İstanbul: Milli Eğitim Basımevi 1947, c. XI.
- Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatu'l-Ebrâr*, Kahire: Bulak Matbaası 1248.
- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul: Nesil Yayınları 1996.
- Karataş, Ali İhsan, "Bursa Suları ve Su Vakıfları" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17 (2008/2), s. 379-417.
- Karataş, Ali İhsan, *Osmanlı Dönemi Bursa Sürgünleri (18-19. Asırlar)*, Bursa: Emin Yayınları 2009.
- Kâtib Çelebi, *Fezleke*, I-II, Ceride-i Havâdis Matbaası 1287.
- Kaya, Bayram Ali, "Yahyâ Efendi, Zekeriyâyâde" *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XLIII, 245-246.
- Kepecioğlu, Kamil, *Bursa Kütüğü*, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Eserler Kütüphanesi, No: 4519-4522.
- Kiel, Machiel, "Pravadi", *TDV İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXXIV, s. 339-340.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmânî Yahud Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye*, I-IV, İstanbul: Matbaa-i Amire 1308.
- Merginânî, Ali b. Ebi Bekir, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-Mübtedâ*, Mısır t.y.
- Naima, Mustafa, *Tarih-i Naima*, I-VI, İstanbul: Matbaa-i Amire 1281.
- Öcalan, Hasan Basri, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*, Bursa: Gaye Kitabevi 2000.

- Ömer Lütfi Efendi, *İthafu'l-Ahlâf fi Ahkâmi'l-Evkâf*, İstanbul: Matbaa-i Amire 1307.
- Özen, Şükrü "Osmanlı Döneminde Fetva Literatürü", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 3 (2005/5) s. 249-378.
- Pul, Ayşe, *Girit Savaşı ile İlgili Bir Türk Kaynağının Tahlili*, (TTK Kütüphanesi'nde Bulunan Girid Fethi Tarihi Başlıklı Yazma), (Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Ankara 2004.
- Râşid Efendi, *Tarih-i Râşid*, İstanbul: Matbaa-i Amire 1282, c. I.
- Refik, Ahmed, "Osmanlı Şeyhü'l-İslâmlarının Terâcim-i Ahvâli: Şeyhü'l-İslâm ve Müftü'l-Enâm Esîri Mehmed Efendi", *Diyanet İlmî Dergi*, 9 (1970/96-97), s. 189.
- Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Silahdar Tarihi*, İstanbul: Devlet Matbaası 1928, c. I.
- ___, *Nusretnâme*, II, (Fasikül I.)
- Süleymaniye Kütüphanesi, Amcazâde Hüseyin Paşa, nr. 242.
- Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi, nr. 941.
- Şemseddin Sami, *Kâmûsu'l-A'lâm*, İstanbul: Mihran Matbaası 1306, c. I-VI.
- Şeyhî Mehmed Efendi, *Vekâyiü'l-Fudalâ (Şakâik-i Numâniye ve Zeyilleri III)*, (nşr. Abdülkadir Özcan) İstanbul: Çağrı Yayınları 1989 c. I.
- Uşşakizâde İbrahim, *Zeyl-i Şakâik*, (haz. Hans Joachim Kissling), Otto Harrassowitz, Wiesbaden 1965.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları 1988, III (I. Kısım).

